

”Kvinnofrågan är liksom också dagens arbetarfråga, ett barn av storproduktionen, vilken revolutionerats genom användningen av ångans och elektricitetens mekaniska kraft. Den är inte en politisk och inte en moralisk fråga (fastän den också inbegriper politiska och moraliska element) utan den är en ekonomisk fråga.”

Clara Zetkin

Alexandra Kollontaj (1908)

Kvinnans kamp för ekonomisk frigörelse

I

Kvinnofrågan är när allt kommer omkring frågan om brödfödan. Dess rötter är djupt begravda i ekonomin. För att besluta sig för att kräva likaberättigande med mannen, var kvinnan tvungen att först och främst bli ekonomiskt självständig.

Varför inträdde kvinnorna på sin frigörelses väg just på 1800-talet, varför började ”kvinnofrågan” envist uppröra sinnena just vid den tid då kvinnoarbetet fick allmän utbredning? Hade det inte funnits märkliga kvinnor tidigare? Hade de känt förtryckets fasa mindre? Var de – det förgångnas kvinnor – mindre värda frihet och jämlikhet? Låt oss minnas antiken, de antika filosofernas berömda hetärer och lärjungar, Greklands stora mäns rådgiverskor . . . Låt oss minnas kvinnobilderna från början av medeltiden, fyllda av fin andlig skönhet, Titians karaktärsbilder under renässansen . . . Kvinnorna lovprisades, man besjög dem i dityramber, man avskydde dem, fruktade dem, och ändå kom ingen på allvar på tanken att kräva deras likaberättigande med männen. Om enskilda stora tänkare föregrep mänsklighetens historiska utvecklingsförlopp och ibland stod upp till försvar för ”det täcka könet”, förblev de röster som ropade i öknen. Produktionens villkor och former har förslavat kvinnorna under hela den mänskliga historiens förlopp och småningom fört ned dem till den nivå av förtryck och beroende, som de flesta av dem befinner sig på än i dag. Det krävdes en kolossal omvälvning av samhällets hela sociala och ekonomiska struktur för att kvinnan skulle återfå sin förlorade betydelse och oberoende. Det som på sin tid inte stod i de genialaste tänkarnas förmåga, löstes nu av de själlösa men allsmåktiga produktionsvillkoren. Samma krafter som på den tiden försatte kvinnan i ett slaveri som sträckte sig över årtusenden, för henne i sitt högsta utvecklingsstadium på nytt på vägen till frihet och oberoende.

Kvinnofrågan, dvs. konflikten mellan kvinnans nuvarande rättslösa ställning och hennes nyväckta medvetande om sin personlighet, sin jämlikhet med mannen, kunde bara uppstå som resultat av kollisionen mellan samhällets stelnade former och dess omvandlade produktionsförhållanden. Så länge kvinnan inte tog direkt del i varuproduktionen, så länge hennes arbetsinsats huvudsakligen var begränsad till att skaffa välstånd för husets förbrukning, kunde det inte ens bli tal om någon kvinnofråga. I de avlägsna byar som ännu inte inbegripits i varucirkulationens allsmåktiga kretslopp, saknas ”kvinnofrågan” än i dag. För dess uppkomst är bestämda, objektiva villkor nödvändiga: att kvinnan är ekonomiskt självständig samtidigt som hon är oförändrat socialt och politiskt rättslös. Först från den tidpunkt då kvinnan började producera bytesvärden för den inhemska marknaden eller världsmarknaden, kunde hennes arbete åsättas en samhällelig värdering och hennes sociala ställning måste förändras väsentligt. Vi lämnar därhän hela den långa och ytterst lärrika historien om hur kvinnans rättsliga och sociala ställning förändrats i samband med de ekonomiska förhållandenas utveckling, och

vi skall kasta en blick ned i medeltiden, för att där finna de första glimtarna av kvinnornas kamp för sitt ekonomiska oberoende. I den medeltida hantverksproduktionen i liten skala möter vi inte bara de första proletärerna, som frigjort sig från den feodala livegenskapen och fört ut sin ”fria” arbetskraft på arbetsmarknaden, utan också de första ”fria” kvinnorna, som i massor idkar handel med sin arbetskraft.

Den växande fattigdomen i byarna, utarmningen av bönderna, de oupphörliga krigen, den oerhörda dödligheten i den allra rörligaste befolkningsdelen – männen, som utsattes för tusentals faror, sjukdomar och andra olyckor som medeltiden hade ett överflöd av, främjade en snabb ökning av antalet ekonomiskt obemedlade och ensamstående kvinnor, som kastades ut på den allmänna arbetsmarknaden.¹ Pådrivna av hungern, nödtvånget att ensamma försörja sina anhöriga, knackade kvinnorna på dörren till hantverkarverkstäderna under medeltidens senare hälft med nästan samma envishet som de nu belägrar fabrikskontoren, och de intog sin plats bredvid lärlingar, gesäller och t.o.m. mästare. Kvinnorna trängde inte bara in i de mest olikartade produktionsgrenar, utan de omfattade hela skrån. Textilproduktionen ansågs sedan urminnes tider som en kvinnlig specialitet, och trots att vävning på 1100-talet förvandlades till en företrädesvis manlig arbetsgren, så fortsatte ändå spinnandet och kardningen av ull och nystningen av den på spolar att ligga i kvinnornas händer. I slutet av medeltiden finner vi en oerhörd mängd karderskor, spinnerskor, nysterskor, vävspolerskor, som i några städer, t.ex. Frankfurt, befann sig under speciell kontroll från municipalitetsmedlemmars sida. I Köln existerade vid samma tid ett särskilt skrå för nysterskor, som enligt skråstatuten var förpliktade att gå i lärlingskap i sex år, medan mästariinnorna inte hade rätt att hålla mer än tre arbeterskor hos sig. Inte heller själva vävningen uteslöt överallt medverkan från den kvinnliga arbetskraften. Sålunda t.o.m. värvade vävarnas skrå i München kvinnor, i syfte att på det sättet göra slut på konkurrensen från oorganiserad kvinnlig arbetskraft.² Vävning av linne, vävning och tvättning av flor – dessa hantverk tillhörde redan helt och hållet kvinnan³.

På 1300-talet och t.o.m. på 1400-talet var alltjämt framställningen av snodder och snörmakeri-arbeten främst kvinnornas specialitet. De franska sidenväverskorna och spinnerskorna, stickerskorna, börsmakerskorna och modisterna på 1200- och 1300-talen var sammanslutna i självständiga, nästan uteslutande kvinnliga skrån. I Köln existerade på 1200-talet en hel rad ”kvinnliga förbund” av sömmerskor, spinnerskor, brodöser, ylle- och guldspinnerskor. I skräddarhantverket undanträngdes kvinnorna visserligen ständigt av männen, och på det området uppstod långdragna tvister mellan skräddare och sömmerskor, men ännu på 1300-talet släpptes sömmerskorna in i skrået t.o.m. på mildrade villkor i Frankfurt, i Mainz och andra Rhen-städer. Sålunda skulle en kvinna, som ville syssla med skräddarhantverket, vid inträdet i skrået betala sammanlagt 30 skilling i stället för 3 pund, och leverera en halvkvart vin i stället för en kvart. (*en kvart = drygt 4 liter. Ö. a.*) Kvinnor antogs med lika rättigheter av följande skrån: körsnärernas (Schlesien, Frankfurt), gördelmakarnas och vapenbrodörernas (Strassburg, Köln), rensarnas (Lobeck), klädesvävarnas (Frankfurt), garvarnas (Nürnberg), guldspinnarnas och guldslagarnas (Köln). Den största utbredningen hade kvinnoarbetet under medeltiden i följande delvis skråbundna, delvis ”fria” produktionsgrenar: ljus-, filt-, klädesvalknings-, linspinneri-, och linneväveri-, guldsömnads-, lannesömnads-, skrädderi-, bageri-, och remtillverkarnäringarna. Därutöver kunde man finna kvinnor i ytterligare en hel rad andra yrken – snörmakerskor, galonmakerskor, stickerskor, lagningsömmerskor, pälshandlerskor, tvätterskor, bastmattillverkarskor, korgfläterskor, baderskor och t.o.m. kvinnliga barberare⁴. Handeln sysselsatte också kvinnor: torgmånglerskor, livsmedelsförsäljerskor (frukt, ost, ägg, höns, salt osv.), uppköperskor och kvinnliga lumphandlare var inte alls en sällsynt företeelse på medeltiden.

Omfattningen av kvinnornas medverkan i den medeltida produktionen kan man bedöma genom de stadshandlingar som registrerat den skattskyldiga befolkningen. Till den räknades

då enbart personer som var sysselsatta med någon näring. I Frankfurt fanns mellan 1354 och 1463 mellan 18 och 25 % kvinnor bland den skattskyldiga befolkningen.⁵

Kvinnorna strävade att tränga in i alla arbetsområden som var tillgängliga för dem. När utrymmet i verkstäderna inte räckte till för dem, gick de för att söka sin räddning från den försvarslösa ensamheten och fattigdomen i klostrens hägn, i speciella kvinnoarbetsasylar för flyktingar, ”Gudshem” osv.

Men samtidigt som kvinnoarbetet bredde ut sig från hantverk till hantverk, växte männens naturliga fientlighet mot den farliga, billiga konkurrenten. Till en början försökte männen oskadliggöra den oorganiserade kvinnliga arbetskraften genom att tvinga kvinnorna att vara med i skråna. Men när konkurrensen inom själva skråna tilltog, när kvinnorna bildade självständiga förbund och skrån som skyddade deras ekonomiska intressen, då förändrades de manliga konkurrenternas taktik. Det ena efter det andra av skråna började inskränka tillträdet för kvinnor och de förföljde och bestraffade strängt de mästare som tog emot personer av kvinnokön i sina verkstäder.⁶

Mästarna höll envist kvar skråprivilegierna i sina händer, och för att spärra vägen till hantverken för de ”lösdrivare”, som sökte sin tillflykt i städerna från det feodala godtyckets fador, utfärdade de hela tiden nya besvärliga skråreglementen. Lärlingstiden förlängdes, avgiften för gesälltiteln höjdes, hoppet om en självständig verkstad gick definitivt förlorat. Kvinnoarbetet utrotades på det mest oblyga sätt.

Men trots skråstatuternas stränghet och uppfinningsrikedom skulle männens begränsnings-taktik visat sig kraftlös i kampen mot kvinnornas billiga arbetskraftsutbud, om inte en mäktig bundsförvant hade kommit till männens hjälp, nämligen *produktivkrafterna*. Vid övergången till den nya tiden börjar man allt oftare finna nya produktionstyper, som undvek de besvärliga skråreglementena. De hungriga proletärernas otaliga, sysslolösa händer söker sig en syssel-sättning utanför skråna. Det uppkommer en metod att dela ut arbete till hemmen via en kommissionär eller mästare. Kvinnan grep efter denna arbetsform, som var särskilt tillgänglig för henne, med all den lystnad som hennes hunger framkallade. Den nya produktionsformen uteslöt kvinnorna från verkstaden och tycktes för alltid återföra dem till hemmets härd. Men denna återkomst till hemmet var rena fördärvet för kvinnorna. Kvinnan stod ju redan på tröskeln till ekonomisk självständighet; det tycktes som om det bara hade krävts ännu en ansträngning från hennes sida, så skulle hon ha erkänts som arbetare i sin fulla rätt. Och se, just då bestämdes hennes öde av de blinda ekonomiska krafterna efter deras eget behag. Den mest fruktansvärda och skriande form av exploatering av lejd arbetskraft etablerades då vid sidan av den reglementerade, stadgade skråproduktionen. Ett liknande mönster av exploaterande produktionssystem existerar ännu i form av ”hemarbete” (sweeting system). Hemarbetet sög hela livskraften ur kvinnan. Det vältrade ett dubbelt arbete över på hennes svaga skuldror; yrkesarbetet och hemarbetet i snäv bemärkelse.

Under hela manufakturperioden ser vi kvinnan sitta i sin egen mörka, nedrökta lilla stuga. Tigande och obemärkt förser hon med sina händers arbete världsmarknaden med lyxföremål och viktiga nödvändighetsvaror. Bara under förutsättning att kvinnan från gryning till skymning med böjd rygg arbetade på sin väv, spånad, broderi, läder osv. kunde hennes arbete tåla konkurrensen från de för henne förhatliga skråna – monopolen, ödets bortskämda gunstlingar, arbetets aristokrater. Det var just därför som de franska proletärkvinnorna så envetet strävade efter att avskaffa skråbegränsningen och så glatt hälsade den händelse år 1791, som de ansåg som det första steget på vägen till sin ekonomiska frigörelse. Men för att en sådan omvälvning i de sociala och rättsliga förhållandena skulle bli möjlig, krävdes en ny insats av produktivkrafterna. Hantverksskrånas ensamrätt drev in kvinnan i hemmet; den grå härskaren – ångan – kallade henne tillbaka ut på den öppna arbetsvägen. När det gällde att befästa kvinnans

ekonomiska självständighet spelade maskinen en oerhörd roll. ”Den som skulle komma på idén att skriva det proletära kvinnoarbetets historia under 1800-talet,” säger Lily Braun, ”måste dessutom samtidigt skriva maskinens historia. Med sitt monotona buller och sin glödande andedräkt drog den likt en trollkarl fram oändliga, långa rader av bleka kvinnor från hemmets tysta härd och tog dem i sin tjänst.”⁷

Det var fabriksarbetet som för första gången efter medeltiden återgav kvinnan en möjlighet att existera självständigt, endast med den skillnaden att det tidigare bara var en relativt liten mängd kvinnor som deltog i varuproduktionen, men nu ökar mängden självständigt arbetande kvinnor oupphörligt med varje dag och i alla länder, och den är redan ytterst betydande. Men från den stund då kvinnan kände det ekonomiska oberoendets fasta mark under sig, blev den tidigare rättslösheten i samhället, det tidigare beroendet i familjen dubbelt bittert och out-härdligt för henne. Redan under den stora franska revolutionen ledde kvinnornas missnöje med sin sociala och ekonomiska ställning till en sådan spänning bland dem, att ”folkets döttrar” med sina impulsiva kvinnohjärtans fulla lidelse deltog i väldiga händelser. Fattigdomen i Paris och Lyon – dessa viktigaste industricentra – nådde gigantiska dimensioner:⁸ prostitutionen ökade fantastiskt. I Paris fanns mot slutet av 1700-talet omkring 70.000 prostituerade. Hunger och fattigdom härskade i proletärernas kvarter; barn dog som flugor. Kvinnornas lidande, för egen del och för barnen, övergick tålmodets gränser. ”Av två hjälpsökande arbetardeputationer som kom till Nationalförsamlingen,” berättar Lily Braun, ”bestod den ena av kvinnor och var ditsänd av dem. De kom som barn till en fader: de klagade över sitt elände, de bad om hjälp, men själva visste de inte hur de skulle kunna hjälpas.”⁹ Möjlighet att skaffa sig medel att leva, rätt till ”en hederlig brödbit” – sådan var de proletära kvinnornas grundparoll under revolutionen. I en av sina petitioner till kungen krävde kvinnorna att de skulle få rätt till arbete i jämlikhet med männen, att tillträdet till kvinnornas arbetsområden skulle stängas för männen, och i utbyte mot detta var de beredda att förbinda sig att inte arbeta i specifikt manliga hantverk. ”Vi vill ha arbete inte för att inkräkta på männens auktoritet, utan för att på något sätt kunna existera.”

Kvinnornas önskan tillfredsställdes i större mått än de kunnat vänta sig. Men det var inte kungen som svarade på deras mäktiga röst: det var den själlösa kraften, som är mäktigare än någon kung – *kapitalismen*, som utträttade sitt oförtröttliga arbete, förstörande och uppbyggande på samma gång, och med oemotståndlig kraft ledde kvinnorna till den ena produktionsgrenen efter den andra. Kapitalismen underkastade kvinnan sin vilja, förtryckte henne men kallade orubbligt ut henne på vägen till hennes ekonomiska självständighet. Det var inte feministerna med deras stolta appell – ”en väg åt kvinnan”, utan just de proletära kvinnorna som med sina händer röjde denna törniga väg för kvinnan.

Den proletära kvinnan kämpade för rätt till arbete, redan på den tiden när arbete i sig självt ansågs som en skam av de borgerliga kvinnorna. Borgarkvinnan satt fortfarande bekvämt inhyst i sitt husliga skal och levde lyckligt på sin mans, fars eller älskares bekostnad, när den proletära kvinnan i sin skoningslösa kamp för det dagliga brödet omsatte feministernas kampparoll i praktiken: rätt till arbete.

*

För de borgerliga kvinnorna uppkommer kvinnofrågan betydligt senare än de proletära kvinnorna steg in på arbetets väg, ungefär i mitten av 1800-talet. När medellöshetens våg under inflytande av kapitalismens fantastiska framsteg också nådde befolkningens mellersta klasser, när den pågående ekonomiska omvälvningen gjorde små- och mellanbourgoisiens välstånd osäkert och vacklande, då reste sig ett hotfullt dilemma framför borgarkvinnan: antingen fattigdom eller rätt till arbete. Mellan- och småbourgoisiens döttrar och hustrur började knacka på dörrarna till universiteten, de konstnärliga verkstäderna, redaktionerna,

kontoren osv. och översvämmade alla de ”fria” yrken som var tillgängliga för dem. Strävan till vetenskapen, till det högsta andliga goda, var inte alls ett behov som plötsligt uppstått hos borgarkvinnan – detta var alltjämt samma fråga om ”brödfödan”.

Redan när hon tog sina första steg på arbetsvägen mötte bourgeoisens kvinna synnerligen häftigt motstånd från männens sida. En bitter, hårdnackad kamp utvecklades mellan yrkesmannen, som fann behag i sina ”lukrativa sysslor”, och kvinnan som var nyomvänd när det gällde att skaffa sig det dagliga brödet. Just denna kamp var det som skapade ”feminismen” – borgarkvinnornas påtvingade strävan att sluta sig samman, att stödja varandra och med gemensamma krafter göra motstånd mot den gemensamma fienden – mannen. Men när feministerna stigit ut på arbetets väg och stolt titulerade sig ”kvinnorörelsens avant-garde”, glömde de helt orättvist att när det gällde att skaffa sig ekonomisk självständighet, liksom på alla andra områden, gick de bara i sina ”små systrars” fotspår och utnyttjade deras valkiga händers arbete.

Kan man i själva verket säga att feministerna slagit sig fram till kvinnans väg till arbete, när den borgerliga kvinnorörelsen uppstått i alla länder först när de proletära kvinnorna redan i hundratusental översvämmat fabriker och verkstäder och tagit den ena industrigrenen efter den andra i besittning? Endast tack vare att arbetarkvinnornas möda fick erkännande på världsmarknaden, kunde också borgarkvinnan inta den självständiga ställning i samhället, som utgör feministernas stolthet.

Låt oss t.ex. ta England – detta den borgerliga kvinnorörelsens främsta land. Vad ser vi där? I slutet av 1700-talet fanns i England 142 bomullsspinnerier, som sysselsatte 26.000 män, 35.000 barn och 31.000 kvinnor, medan absolut ingenting ännu hade hörts om de borgerliga kvinnornas kamp för ”frihet till arbete”. Vid övergången till 1800-talet hörs endast Mary Wollstonecrafts ensamma röst, som krävde att kvinnornas utbildningsnivå skulle höjas och kvinnorna få tillgång till kulturens välsignelser för att fostras till ”bättre mödrar”. År 1841 sysselsatte Englands industri redan nästan en halv miljon arbeterskor (av 464.000 arbeterskor var 258.000 sysselsatta i textilproduktionen och 177.000 i framställningen av kläder). De deltar flitigt i klasskampen och är meniga kämpar i Chartiströrelsen*. Redan år 1824 räknar fackföreningarna många av Lancshires väverskor bland sina medlemmar, och i Owens ”Grand National”† deltar inte så få kvinnor.¹⁰ De engelska proletära kvinnorna upplever klasskampens föränderlighet och intar en synlig plats bland den självförsörjande befolkningen, vid den tid då deras borgerliga systrar först tar sina första skygga steg på vägen till ekonomisk frigörelse.

Tillträde till sämre avlönade yrken – lärarinnor, post- och telegrafjänstemän – gavs först till bourgeoisens kvinnor. Tack vare det stegrade livstempot hade behovet av billig intellektuell arbetskraft ökat för staten, stadsmyndigheterna och de industriella och kommersiella företagen, och detta bidrog starkt till att de borgerliga kvinnorna deltog i självständigt arbete. År 1853 antas för första gången kvinnor till tjänster i den internationella telegrafagenturen. År 1846 öppnar den första högskolan – ett lärarinneseminarium – sina dörrar för kvinnorna. ”Folkräkningen år 1831 i England nämner ännu inte ett enda kvinnoyrke förutom kategorin huslig tjänst, men räkningen år 1881 räknar redan till 331 olika kvinnoyrken”.¹¹ Långsamt, gradvis öppnas lärarinnornas, bokhållerskornas, kassörskornas, tjänstemännens, steno-grafernas osv. befattningar för de borgerliga kvinnorna. Den ekonomiska självständigheten

* *Chartiströrelsen* inom den engelska arbetarklassen 1838 – omkring 1850 hade som syfte att förbättra industriarbetarnas ställning. Den hade delvis socialistisk, delvis frireligiös prägel och tynade bort på grund av ideologisk oklarhet. (Ö.a.)

† Robert Owen (1771-1858), engelsk socialreformator. Bidrog till skapandet av fackföreningsrörelsen. Grand National Consolidated Trades Union existerade 1833-34 innan den krossades av arbetsköparna. (Ö.a.)

framkallar ett naturligt missnöje hos kvinnorna med deras politiska rättslöshet och sociala beroende. Först på 1860-talet vidtar den borgerliga kvinnorörelsen några allvarliga åtgärder, dvs. när den proletära kvinnorörelsen, nära lierad med proletariatets klasskamp, redan har en hel historia bakom sig.

I Frankrike hade det tredje ståndets ryktbara ”nya kvinna” på 1830-talet påbörjat sin befrielsekampanj och hon upprepade endast ”folkets döttrars” paroller och försvarade sina rättigheter till arbete och till bröd inför det bistra konventet. Att kvinnor skulle antas till intellektuella yrken och att universiteten skulle öppnas för dem – det var de franska borgarkvinnornas grundläggande krav. Med andra ord: de uppträdde till försvar för parollen ”frihet till arbete” först då arbetarklassens kvinnor hunnit förbanna denna frihet och genom de blodiga händelserna i Lyon påminna samhället om att ”den fria exploateringen av manliga och kvinnliga arbetare likväl har sina gränser”.¹²

I Tyskland tar den borgerliga kvinnorörelsen sin början på sextiotalet och följer samma mål som i de andra länderna – tillträde till intellektuella yrken. Under tiden hade den storindustri som växt fram i Tyskland redan för länge sedan skapat breda kadrer av självförsörjande proletära kvinnor, och dessa kvinnor, särskilt väverskorna, hade på samma sätt som sina utländska kamrater, redan i fulla drag hunnit smaka sötman av ”rätten till arbete” under den tidens exploateringssystem.

I Amerika gör den borgerliga kvinnorörelsen särskilt snabba framsteg. Men man får inte bortse från de egenartade förhållandena i Amerikas ekonomiska liv. Det finns inget land där kvinnan deltagit i sådan stor utsträckning i landets producerande verksamhet som i Amerika. Den koloniserande farmaren, denne tidige stiftare av sociala och rättsliga lagregler i Amerika, behövde sin hustru och sina döttrar som arbetskraft: hans välstånd berodde av familjens arbetande händer. Kvinnan arbetade inte bara i hemmet utan också på fältet, i beteshagen, i skogen. Hon upplevde otryggheten i kampen med en främmande och vild natur, hon försvarade med gevär i hand familjens ägodelar mot urinvånarnas plundring. Det faktum att den amerikanska kvinnan inte bara förbrukade och fördelade det som männen skaffat fram, utan också självständigt producerade detta, gav henne möjlighet att inta en alldeles särskild ställning. I det samhälleliga medvetandet var hon likvärd med mannen i samhällsenheten. Desto starkare kände hon sin politiska rättslöshet, desto orättvisare föreföll det henne att hon negligerades av de statliga förordningarna. I Amerika hade de proletära kvinnorna minst inflytande över öppnandet av yrkesområden för kvinnor. Inte desto mindre skulle knappast kvinnorörelsen i Amerika ha uppnått en sådan intensitet, om den inte från det ögonblick den uppstod kunnat stödja sig på en enorm och dessutom hastigt växande mängd kvinnor i arbetarklassen. År 1816 sysselsattes i bara några spinnerier i Massachusetts 10.000 arbetare och 66.000 kvinnor, och när den amerikanska feministrörelsen börjar blomstra på 1860-talet och de första kvinnliga collegen grundas och de intellektuella yrkena öppnas för kvinnor, så har redan arbeterskan lagt bakom sig det proletära yrkesarbetets långa och mörka historia.

De ryska borgarkvinnornas emancipationssträvanden sammanfaller med uppblomstringen av Rysslands ekonomiska och statliga liv på 1860-talet. Bristen på intellektuell arbetskraft – läkare, lärare, tjänstemän osv. – öppnade dessa yrken även för kvinnor och släppte temporärt in dem genom högskolornas strängt bevakade dörrar. Men var de intellektuella arbeterskorna de första som inträdde på arbetets väg och tog det ena yrket efter det andra i besittning? Redan i livegenskapens Ryssland hade den kvinnliga proletära arbetskraften stor omfattning. I många fabriker, särskilt i textilproduktionen, översteg antalet kvinnor antalet män redan i början av seklet.¹³

Fabriksarbeterskan arbetade cirka 18 timmar om dygnet och förbannade det tröstlösa ödet som gav ett sådant utrymme åt utnyttjandet av arbetarkvinnor. Hemslöjderskan sitter i sin

stuga över garnet, väven, broderiet, spetsknypplingen, utan att misstänka att hon – den kränkta proletära kvinnan – bryter väg för framtidens fria och jämlika kvinnor. Även denna miss-handlade, ytligt sett ödmjuka och kuvade ”slavarbetskraft” kunde emellertid alltid kämpa tillsammans och oförskräckt för gemensamma proletära behov, kunde modigt höja sin röst varje gång, som det arbetande folkets överfyllda tålamodskalk i ett bistert flöde utgöts över de skrämde exploatörerna. I 1840- och 50-talens ”fabriksuppror” var kvinnan en lika nödvändig deltagare som i fabriksarbetet. Men när arbeterskan på detta sätt försvarade sina ekonomiska intressen och räddade drägligare arbetsvillkor åt sig, så lade hon en solid grund även för den borgerliga kvinnans självständighet i arbetet. De proletära kvinnornas arbete övertygade världen om kvinnornas förmåga att producera bytesvärden. Från denna tid började dörrarna till en självständig arbetsförtjänst öppnas även för kvinnor i andra samhällsklasser.

*

Den proletära kvinnan var den första som beträdde arbetets väg, och hon fortsätter än i våra dagar att i antal dominera de självständiga kvinnornas led. Genom att använda uppgifter från den senaste folkräkningen skall vi se hur den självförsörjande kvinnliga befolkningen fördelar sig på viktiga arbetsområden och på förhållandet mellan borgerliga och proletära kvinnor som arbetar:

<i>Länder</i>	<i>Folkräk- ningsår</i>	<i>Anställda arbeterskor 1000-tal</i>	<i>Kvinnor i fria yrken 1000-tal</i>	<i>%</i>	<i>%</i>	<i>Totalt antal självförsörj. kvinnor</i>
Österrike	1890	5.310	85	935	15	6.245
Tyskland	1895	5.293	80	180	3	6.578
Frankrike	1891	3.584	69	300	6	5.191
England	1891	3.113	78	307	8	4.016
Förenta Staterna	1890	2.865	74	312	8	3.915

I Tyskland har den kvinnliga arbetskraften sin största utbredning i jordbruket. Sålunda fanns här enligt 1895 års folkräkning 2.753.000 kvinnor. Därefter följer industrin som sysselsatte 1.521.000 kvinnor. Sedan kommer handel och transport, där 579.500 kvinnor finns. Slutligen fanns 180.000 kvinnor i fria yrken och statlig tjänst. Återstoden förs av statistiken till ”obestämda” eller ”obeständiga” yrken. I Frankrike sysselsätter också jordbruket än så länge det största antalet kvinnor: av det totala antalet självständiga kvinnor i Frankrike fanns 1.800.000 i jordbruket, 1.400.000 i industrin, 600.000 i handel och transport och bara 300.000 i intellektuella yrken. I England värvar industrin det största antalet kvinnor – där är 2.382.000 kvinnor sysselsatta (av dem finns 845.000 i textilproduktionen och 884.000 i klädestillverkningen). I huslig och privat tjänst fanns 2.170.000 sysselsatta, i jordbruk och fiske 172.000, i handel 48.000 och i intellektuellt arbete 307.000. I Amerika finner vi den största gruppen kvinnor i huslig och privat tjänst – sammanlagt 1.700.000. Nästan en miljon är sysselsatta i industrin, 680.000 i jordbruket, 228.000 i handel och transport och 312.000 i fria och intellektuella yrken.

En sådan obetydlig liten hop de självförsörjande borgarkvinnorna ter sig som i den stora massan självständiga kvinnor i kulturländerna!

Nu skall vi se hur förhållandet mellan kvinnlig borgerlig och proletär arbetskraft är hos oss i Ryssland. Av 6.260.976 självförsörjande kvinnor sysselsätts:¹⁴

i jordbruk, fiske och skogsbruk	2.086.169
dagsarbete, tjänst och övriga likn. yrken	1.673.605

i industri och bergshantering	982.098
i handel	299.403
i fria yrken i statlig och enskild tjänst	126.016
i transport	22.116

Av 2.086.000 kvinnor som är självförsörjande i jordbruket enligt Tjernysjevs beräkning,¹⁵ tillhör 753.000 eller 36,1 % den proletära delen, men i själva verket är denna siffra betydligt högre, eftersom man måste räkna hit, förutom arbeterskor och tjänstefolk, även jordlösa bondkvinnor, som lever på tillfälliga förtjänster, fiske, hemslöjd osv. Dessa har i statistiken felaktigt förts till kategorin icke-proletär arbetskraft, medan det i verkligheten är just dessa kvinnor, som inte har en säker inkomst i jordbruket, som också är den mest förfördelade och exploaterade gruppen i den kvinnliga befolkningen.

I industrin är den proletära gruppen något större: dit hör 389.000 kvinnor eller 39,6 % av totalt 982.000. Men inte heller denna siffra motsvarar helt verkligheten: egentligen bör man flytta hit ett betydande antal proletära kvinnor från rubriken ”övriga yrken”, nämligen de som tjänar sitt uppehälle genom industriellt arbete av ett eller annat slag.

Vad beträffar rubriken ”övriga yrken eller existensskällor”, så ser vi här hur de fel vi påpekat, upprepas: av 2.186.000 kvinnor hänför statistiken bara 1.622 till kategorin proletär arbetskraft, men just under denna tånjbara rubrik ”övriga yrken” med 564.000 s.k. självständiga, icke-anställda arbeterskor, hamnar många kvinnor som arbetar på material i sitt hem, varigenom deras arbete i praktiken bara är en variant av proletärt arbete. Man behöver bara undersöka mera detaljerat vilka grupper som förts ihop under rubriken ”övriga yrken” för att övertyga sig om att det vi sagt är riktigt. Vi tar en självständigt arbetande grupp t.ex. i Rysslands största städer, som i statistiken har förts till denna rubrik, och tittar efter vilka som egentligen ingår där:¹⁶

Tjänstefolk och dagsverksarbeterskor	506.000
Personer som lever på avkastning från egendom, medel från institutioner, släktingar osv.	232.000
Personer sysselsatta i fria yrken, statlig tjänst osv.	73.000
Personer som lever av övriga inkomstkällor	87.000
	Totalt 898.000

T.o.m. i en sådan här ofullständig klassificering är det frapperande att antalet proletära kvinnor dominerar över antalet kvinnor, som har ett självständigt borgerligt yrke, dvs. just över de kvinnor som fyller feministernas kadrer. De kvinnor, som räknas till kategorin självständigt arbetande men som lever på avkastning från egendom, är ojämförligt mindre mottagliga för feministernas emancipationssträvanden. I Petersburg fanns enligt folkräkningen år 1900 13.175 självständigt arbetande kvinnor i läkar-, lärar- eller litterär verksamhet osv. och som tjänstgjorde i statliga och enskilda institutioner, medan det också fanns (73.724 + 10.281 =) 84.005 arbeterskor och tjänsteflickor, 13.724 ”herrskapsfruar” och 29.702 ”ensamstående”. I procenttal ser förhållandet ut så här:¹⁷

Herrskapsfruar	11,09	15,04
Sysselsatta i administrativ tjänst	3,95	
Arbeterskor	59,52	
Ensamstående	25,42	84, 94

Denna sammanställning visar klart de kvinnliga proletära gruppernas dominans över de övriga grupperna självständigt arbetande kvinnor. Men ännu tydligare framträder detta fenomen om

man i detalj undersöker den kvinnliga arbetskraften i Petersburg i de största industrigrenarna. Så fördelades de självständigt arbetande kvinnorna år 1900 på följande grupper:

<i>Arbetsområde</i>	<i>Herrskap</i>	<i>Sysselsatta i adm. tjänst</i>
Klädes- o. skoprod.	2.479	57
Bearbetn. av fiberämnen	120	20
Livsmedels-o. tobaksprod.	79	26
Baderskor, tvätterskor	398	49
Läder-, pappers-, gummiprod.	92	19
Handel	1.238	1.638
Värdshusnäring	5.268	109
Polygrafisk konst	66	383
Transportnäring	243	1.669
Okänd näringssysselsättning	9	6
Klädes- o. skoprod.	19.298	11.449
Bearbetn. av fiberämnen	11.304	576
Livsmedels-o. tobaksprod.	7.505	126
Baderskor, tvätterskor	5.371	5.138
Läder-, pappers-, gummiprod.	4.139	38
Handel	3.146	2.192
Värdshusnäring	2.395	19
Polygrafisk konst	756	9
Transportnäring	132	–
Okänd näringssysselsättning	6.626	7.179

Som uppgifterna visar är antalet självständigt arbetande herrskapskvinnor relativt högt endast inom sådana arbetsområden där enkel produktion ännu dominerar, t.ex. i handel, i värdshusnäringar: men på alla andra områden är det den anställda arbetskraften och den närstående ”ensamstående” arbetskraften som till mängden överstiger inte bara gruppen herrskapskvinnor, utan också de intellektuella eller halvintellektuella kvinnoyrkena, inom företagsadministration, som bokhållerskor, kassörskor, kontorister osv.

Dessa ytliga fakta tycks oss tillräckliga för att ge en föreställning om vilken betydelsefull roll arbetarklassens kvinnor har i olika länder och hur överväldigande dess dominans över de borgerliga kvinnornas arbetskraft är.

Men den alltjämt växande miljonarmén av industriarbeterskor som gradvis för alla kvinnors räkning erövrar ”rätten till arbete”, möter själva inte denna rätt med glädje utan med en förbannelse. Medan den borgerliga kvinnan med jubel i själen stiger in i varje nytt intellektuellt yrke som öppnas för henne, så går den proletära kvinnan till en ny maskin med tungsint ödmjukhet inför ödet.¹⁸

De borgerliga kvinnornas hetaste dröm – ”yrkesfrihet för kvinnor” – har för länge sedan förvandlats till bitter verklighet för de proletära kvinnorna. Arbetet har lett kvinnan raka vägen till hennes ekonomiska självständighet, men dagens kapitalistiska förhållanden har gjort arbetsvillkoren outhärdliga, skadliga för henne. Dessa villkor har störtat henne i djupaste fattigdom, de har gjort henne bekant med alla faser i den kapitalistiska exploateringen och tvingat henne tömma lidandets bägare i botten, det lidande som produktionsvillkoren innebär för liv och hälsa. Och de proletära kvinnorna förbannade denna ”rätt till arbete” som deras borgerliga ”syster” så ursinnigt försvarar.

Måste man upprepa det välbekanta faktum att arbeterskorna i alla avseenden arbetar under ännu sämre förhållanden än arbetarna? I statistiken har man länge obestriddigt kunnat fastställa, att den kvinnliga arbetskraften i alla produktionsgrenar betalas betydligt sämre än den manliga. I England är sålunda, enligt Griffin, arbetarens genomsnittliga veckolön 24 shilling 7 pence, medan arbeterskan tjänar ungefär hälften – 12 sh. 8 p. I Englands viktigaste produktionsgrenar som sysselsätter en stor mängd kvinnor, finner vi följande förhållande mellan den manliga resp. kvinnliga arbetskraftens lön:

Arbetslön per vecka (Not: G. Nostits: Englands arbetarklass osv., sid. 422.)

<i>Produktionsgrenar</i>	<i>män</i>		<i>kvinnor</i>	
Bomull	25 sh.	3 p	15 sh	3 p
Ylle	23	2	13	3
Koppar	29	7	12	11
Typografisk (stor)	33	8	11	9
Strumpstickning	24	5	11	6
Zink	33	8	10	5
Linne	19	9	8	11
Stenkolsbrytning	22	11	8	2
Malm brytning	16	6	5	10

I Amerika där arbeterskornas allmänna ställning är förhållandevis bättre än i Europa, märks också en stor skillnad i arbetslöner. I New York t.ex. förhåller sig arbetslönerna i bomullsindustrin på detta sätt:¹⁹

<i>Veckolön</i>	<i>för män</i>	<i>för kvinnor</i>
Under 5 dollar	6.298 personer	13.004 personer
Minst 6 dollar	3.186	6.264
Från 6 till 7 dollar	2.958	4.177
7 8	2.905	1.979
8 9	1.945	488
9 10	1.741	148
10 12	1.361	52
12 15	769	13
15 20	577	23
Minst 20 dollar	275	15

Denna fördelning visar klart att de flesta kvinnor finns inom de sämre avlönade arbetsområdena: 7 dollar i veckan, det är den kvinnliga arbetskraftens högsta lönesats. Högre än så är hennes lön mycket sällan. Männens högsta arbetslön i Massachusetts är 25,41 dollar, medan kvinnornas är 8,57 dollar. Männens lägsta lön är där 7,09 dollar och kvinnornas 4,62 dollar.²⁰

I Frankrike är männens genomsnittliga lön enligt Pelloutiers beräkning 4 francs 85 centimes om dagen, men den kvinnliga arbetskraftens genomsnittliga arbetslön utgör bara hälften, dvs. 2 fr 45 c. Bokhäfterskorna i Paris tjänar vid 12-14 timmars arbetsdag nätt och jämnt mellan 1 fr 75 c och 2 fr, fastän den manlige häftarens lön uppgår till 7-8 fr om dagen. År 1900 gick häfterskorna i strejk och krävde en uppvärdering av arbetet i syfte att få en löneförhöjning till åtminstone 3 fr om dagen. I linspinnerierna i Frankrike tjänar vävarna minst 3 fr 50 c om dagen och väverskorna minst 2 fr 55 c. I hampspinnerierna är vävarnas genomsnittliga lön 2 fr 50 c och väverskornas 1 fr 50 c. I klädesspinnerierna kan en vävare förtjäna upp till 6 fr om dagen men en kvinnlig väverska inte mer än 5 fr, men hennes genomsnittliga lön är 1 fr 85 c

medan vävarens genomsnittslön är 2 fr 60 c. Ännu mer frapperande är denna skillnad för hampbråkare och hampbråkerskor i hampindustrin: den högsta lönesatsen är 5 fr för de förra och 2 fr 40 c för de senare. I bomullsspinnerierna tjänar en spinnare mellan 4 och 5 fr om dagen och en spinnerska mellan 1 fr 50 c och 2 fr 75 c. I bomullsväverierna får en vävare mellan 2 och 4 fr 25 c om dagen och en väverska mellan 1 fr 50 c och 3 fr 75 c. I ylleväverierna är den genomsnittliga manslönen 4 fr och kvinnolönen 3 fr 5 c. I pappersindustrin tjänar en man i genomsnitt mellan 2 fr 35 c och 4 fr 45 c, och en kvinna mellan 1 fr 45 c och 2 fr 35 c.

Vid ett av de största sockerraffinaderierna i Paris erhöll arbeterskorna totalt 20 centimes i timmen för arbetet att flytta tunga sockerlådor från ena änden av en lokal till den andra, ett arbete som ingen man skulle åta sig ens för 50 centimes. I genomsnitt får en arbetare vid raffinaderierna i Paris 4 fr 50 c om dagen, men en kvinna får 2 fr – 2 fr 25 c. Det finns en hel rad yrken i Frankrike där kvinnan tjänar 50 centimes (nästan 20 kopek), en arbetslön som man inte ens hör talas om för manliga arbetare.²¹

I Belgien börjar den manliga minimilönen vid 1,5 fr om dagen, medan den kvinnliga minimilönen per dygn är 1 fr eller t.o.m. mindre. För män är maximilönen 7 fr eller mer, för kvinnor 4 fr. ”Dessutom”, meddelar Gertsensjtein,²² ”används denna maximilön på 7 fr eller mer för 400 personer av 450.000 manliga arbetare, som undersökts dvs. 0,80 %, men av 72.300 kvinnliga arbetare fick bara 300, dvs. 0,41 %, en lön på 4 fr eller mer. Det betyder att andelen kvinnor med maximilön inte utgör ens hälften av motsvarande andel män. För samma 450.000 manliga arbetare var den vanligast förekommande arbetslönen 3-3,5 fr; så mycket får 100.000 män, eller 22,22 %. Men bland kvinnorna är den vanligaste lönen 1-1,5 fr, vilket 22.398 arbeterskor, eller 31 %, förtjänar. På så sätt dominerar den lägsta arbetslönen bland kvinnorna, medan den mellersta lönen dominerar bland männen. Ett likartat förhållande kan man se inom jordbruket, där de manliga arbetarna i genomsnitt får 1 fr 98 c (75 kopek) om dagen, och arbeterskorna får 1 fr 22 c (45 kopek). I Belgien krävs en lön på mer än 3 fr 50 c, om man skall kunna leva någorlunda drägligt, och eftersom lönen för 31 % av arbeterskorna varierar mellan 1 och 1,5 fr, så kan man lätt föreställa sig vilka svåra förhållanden de flesta belgiska kvinnor lever under.

I Tyskland är arbetarens genomsnittliga dagslön 67,5 kopek i våra mynt, men arbeterskans genomsnittslön uppgår knappt till 45 kopek; tonårsflickor tjänar ännu mindre, i genomsnitt 36 kopek. Med den högsta lönesatsen kan en man i Tyskland förtjäna 1 rubel 35 kopek, men en kvinna bara 79 kopek.

I Belgien är arbetarens genomsnittliga dagslön 1 rubel 8 kopek, och arbeterskans är 65 kopek. Men det finns hela områden, där en kvinna som vuxen tjänar 22 kopek, som tonåring 13 kopek.²³ I spinnerierna i övre Elsass-området tjänade på 1880-talet männen mellan 1 mark 80 pfennig – 4 mark om dagen, och kvinnorna mellan 1 mark 70 pf och 2 mark. I Tysklands väverier kan en arbetares lön uppgå till 3 m 30 pf om dagen, medan en kvinna i bästa fall kan tjäna 2 m 40 pf. ”I Mannheim tjänade 56 % av männen mellan 15 och 25 mark om dagen. 71 % av kvinnorna fick bara mellan 8 och 10 mark. En lön på 35 mark var det bara 1,5 % av männen som kunde räkna med, och bara 0,08 % av kvinnorna uppnådde sin maximilön på 30-36 mark.”²⁴

Kvinnliga stuvare, som arbetar med stuvning av fartyg i Danzig, får 3 mark. Manliga grovarbetare i Berlin, Frankfurt och några andra städer i Tyskland får mellan 2 m 25 pf och 3 mark om dagen. Men en kvinnlig grovarbeterska kan tjäna totalt mellan 1 m 10 pf och 1 m 80 pf. I Darmstadt får typografiska arbetare mellan 18 och 28 mark i veckan. Kvinnor som utför samma arbete på samma tid, tjänar totalt 6-12 mark. Litografer tjänar upp till 40 m i veckan,

men en kvinna som gör samma arbete inom litografin, får maximalt 11 mark. I snörmakeri-fabrikerna får en man 15-25 mark och en kvinna 4-12 mark.²⁵

I bomullsspinnerierna och väverierna i Finland förtjänar en kvinna mellan 35 penny och 2 finska mark om dagen, och en man mellan 1 m 80 p och 2 m 30 p i Tammerfors. I Åbo är arbetslönen något högre: arbeterskans lön varierar mellan 1 m och 2 m 50 p, och arbetarens lön mellan 2 m 50 p och 3 m 50 p. I Tammerfors' linspinnerier fick en arbetare mellan 1 m 60 p och 2 in 80 p om dagen, medan arbeterskan fick mellan 1 m 15 p och 1 m 50 p. I ylle-spinnerierna tjänar en man upp till 2 m om dagen, och en kvinna mellan 80 p och 1 m. I pappersbruken har man denna lön: 3 mark om dagen åt mannen och 1 m 80 p åt kvinnan. (Ur A. Kollontay: *De finska arbetarnas liv*, sid. 81-83.) I ölbryggerierna i Helsingfors tjänar en arbetare mellan 3 och 5 mark om dagen, och en arbeterska mellan 2 m 25 p och 3 mark. Den kvinnliga arbetskraften i Finland har 50 eller t.o.m. 100 % lägre lön än den manliga, men det finns fall där den relativa kvinnolönen är ännu lägre. Så tjänar t.ex. Helsingfors' bokbinder-skor totalt 1/3 av männens lön.

Slutligen var i Ryssland enligt Dementjevs beräkning en arbetares månadslön i de centrala guvernementen 13 rubel 53 kopek, men den genomsnittliga kvinnolönen var 10 r 35 k. I bomullsväverierna tjänade en arbetare 13 r 27 k i månaden och en arbeterska 11 rubel. På spinneri- och väveriavdelningarna i klädesfabrikerna fick en man i genomsnitt 15 r 32 k i månaden, och en kvinna 6 r 17 k. På kattunstryckningsavdelningarna är en arbetares genomsnittliga månadslön 15 r 38 k, och en arbeterskas 5 r 7 k. I öl- och mjödbryggerierna uppgår den genomsnittliga månadslönen till 12 rubel för män och 6 rubel för kvinnor. I läder- och glacé och handskindustrin tjänar kvinnan i genomsnitt 6 r 64 k, och mannen 13 r 61 k.²⁶ I Vilensk-distriktet beräknades år 1885 en arbetares genomsnittliga månadslön till 20 r 92 k, och en arbeterskas till 9 r 20 k. I Tsarstvo Pol'skoje tjänade en man i textilproduktionen på den tiden 20 kopek i genomsnitt, och en kvinna 15 kopek om dagen. I textilfabrikerna i mellersta Rysslands industriområden var mannens lön 15 k om dagen och kvinnans inte ens 9 kopek. I Charkov-distriktet var den genomsnittliga dagsförtjänsten i ett femtiotal fabriker 12 kopek för en arbetare och 7 kopek för en arbeterska.²⁷

I Ryssland får en kvinna vanligtvis hälften av en manslön. Det finns fabriker där den kvinnliga arbetskraften får mer också, t.ex. tobaksfabrikerna, där en kvinna vanligtvis får nästan 2/3 av en manslön. Men det finns också arbetsområden där kvinnornas lön knappt uppgår till 1/3 av männens. I lantarbete är den kvinnliga arbetskraftens lön särskilt låg: här förtjänar kvinnor inte alltid ens 2/5 av den manliga lönen. Skillnaden i lön för manlig och kvinnlig arbetskraft beror naturligtvis inte på kvinnornas fysik, inte på att deras arbete skulle vara kvalitativt sämre, utan har sociala och ekonomiska orsaker som påverkar värderingen av kvinnökönets arbete. Bland dessa orsaker är otvivelaktigt den främsta det faktum att kvinnorna i många år producerat värden som inte hamnat i byteshandelns kretslopp. Härav kommer den stora lögn som hittills vilat tung över kvinnan, nämligen att personer av kvinnökön skulle ha en låg produktivitet.²⁸

Förutom denna grundläggande orsak finns en annan omständighet: Man antar att kvinnan med sin lön täcker endast en del av sina behov, och att hennes huvudsakliga uppehälle ombesörjs av familjens överhuvud – mannen. På så sätt kan det minimibehov, som sätter gränsen för hur lågt männens arbetslön kan sänkas, enligt en utbredd uppfattning sättas ännu lägre för kvinnor. Och trots att en oerhört stor del av den kvinnliga arbetande befolkningen lever helt oberoende, utan stöd från fader eller make, förutsätts det alltid av någon anledning att en kvinna bara förtjänar ”nålpengar”.

Den kvinnliga arbetskraftens låga pris påverkas delvis också av kvinnornas mindre anspråk, och slutligen också av det faktum att några kvinnor i själva verket faktiskt bara täcker en del

av sina behov med sitt personliga arbete. Skillnaden i den manliga resp. kvinnliga arbetskraftens löner förklaras delvis även av att den kvinnliga arbetskraften i huvudsak går till de sämre betalda yrkena och till de företagsavdelningar, där det krävs mindre kvalificerad arbetskraft: ”Så erhåller t.ex. männen på Londons cigarrfabriker ca 35 shillings i veckan och kvinnorna ca 12-18 sh, därför att männen arbetar med finare cigarrsorter, som betalas med ca 4-5 sh per tusen, och kvinnorna bara arbetar med billiga sorter, som de bara får ca 1-3 sh per tusen för (1 sh = 12 pence = nästan 50 kopek). Enligt Sidney Babbey existerar ingen konkurrens mellan män och kvinnor i 9/10 av industriarbetet, eftersom de båda könen är sysselsatta i olika produktionsprocesser. Och detta innebär att de sämre betalda arbetena faller på kvinnornas lott”.²⁹ Lily Braun har noterat en hel rad områden, där mäns och kvinnors arbetsförtjänst bara skiljer sig helt lite eller t.o.m. inte alls, när de utför likartat arbete. I Englands bomulls-, ylle- och sidenindustri är arbetarens och arbeterskans genomsnittliga arbetslön nästan densamma: arbetarens genomsnittliga veckolön varierar efter område mellan 19 sh 7 pence och 21 sh 11 pence, och kvinnornas arbetsförtjänst mellan 19 sh och 21 sh 4 pence. Vävares och väverskors arbete i New Jersey (Nordamerika) betalas lika. Men om vi mera uppmärksam undersöker de metoder som lett till samma lönenivå för män och kvinnor, så blir vi övertygade om att denna ”utjämnning” inte, i de flesta fall, har skett till fördel för arbetarna, utan för herrars företagare. I själva verket har den manliga arbetslönen en otvivelaktig tendens att sänkas till nivån för kvinnornas arbetslön, och om kvinnolönen likställs med den manliga så sker detta i de flesta fall genom *sänkning* av arbetarens lön till kvinnolörens nivå i branschen i fråga. Det är endast genom organisation av proletariatets båda kön som denna sorgliga tendens kan motverkas, och därför får alltid arbeterskornas paroll ”lika lön för lika arbete” – som innebär att kvinnornas lön skall höjas till den högre nivån – ett starkt stöd från arbetarnas sida. Både arbetaren och arbeterskan har samma intresse av att höja värderingen av den kvinnliga arbetskraften över dess nuvarande svältnivå.

Den kvinnliga arbetskraftens låga pris tvingar arbetarorganisationerna att finna olika kampmedel mot detta missförhållande. Engelska arbeterskor har föreslagit att speciella lönetariffer skulle upprättas för kvinnor, men ett sådant medel skulle bara försämra arbeterskornas ställning genom att befästa den kvinnliga arbetskraftens lägre pris, och det skulle inte bara bevara utan också skärpa konkurrensen med männen ytterligare. Några förryckta förbund har funnit en annan utväg: de har fastställt att männen utför ett svårare och kvinnorna ett lättare och därför sämre betalt arbete. Men denna utväg är inget annat än en sanktionering av status quo, och i varje fall tjänar den inte som skydd för arbeterskornas intressen. Vävarna i Lancashire har funnit en kanske mer korrekt utväg genom att upprätta ett visst ackordpris, som har samma verkan för kvinnor och män. ”Visserligen”, säger Lily Braun, ”har just genom detta en könsuppdelning skett, så att kvinnor började arbeta vid smala maskiner och män vid breda maskiner. Men arbetet fördelas mellan arbetare och arbeterskor i enlighet med styrka och skicklighet hos personen i fråga, så att det inträffar att en stark kvinna arbetar vid en bred maskin och en svag man hamnar vid en smal maskin.”

Den kvinnliga arbetskraftens låga pris påverkas, förutom av de ovan nämnda sociala och ekonomiska orsakerna, delvis också av kvinnornas bristande yrkesutbildning, som gör deras arbetskraft mindre produktiv. När t.ex. Londons sätтарförbund beslöt att äntligen ta in arbeterskor – fast på villkor att de arbetade efter en fastställd tariff – så visade det sig att det fanns en enda kvinna som kunde uppfylla organisationens krav och komma upp till den stadgade produktionsnivån. Denna brist är inte svår att avhjälpa: man måste se till att höja både den allmänna och den yrkesinriktade bildningsnivån hos arbeterskan. Vad gäller de andra djupare sociala och ekonomiska orsakerna som påverkar den kvinnliga arbetskraftens lägre pris, så har de proletära kvinnorna bara ett enda pålitligt medel att kämpa med, nämligen en yrkesorganisation gemensamt med arbetarna. Att med hjälp av ett starkt och väl samman-

hållet förbund uppnå att kvinnolönen höjs, är desto lättare som – vilket redan nämnts – inte bara arbeterskan utan även hennes kamrat mannen skulle vinna på en sådan höjning. Den fientlighet som de manliga arbetarna visade på sin tid mot kvinnorna, när de inte ville ta emot arbeterskor i sina förbund och därigenom hoppades att den kvinnliga arbetskraften skulle minska, har för länge sedan utbytts mot den medvetna insikten om arbetarnas och arbeterskornas gemensamma intressen.³⁰

Även beträffande arbetsdagens längd sammanfaller arbetarklassens intressen. Också i det avseendet har arbetarkvinnorna sämre villkor än männen. Arbetsdagen är längre i de industrier som sysselsätter enbart eller huvudsakligen kvinnor, där det inte finns lagstadgat hinder för en ständig förlängning av arbetsdagen. Samtidigt ser man att en maximigräns för kvinnornas arbetsdag småningom minskar även männens arbetstid till den norm, som fastställts för kvinnor. Detta faktum är så allmänt känt, att vi inte skall uppehålla oss vid det.

Lika önskvärda för båda arbetarkategorierna är också att mer hygieniska produktionsvillkor införs och att kvinnor undantas från de yrken, som inverkar särskilt skadligt på den kvinnliga organismen. Den kvinnliga arbetskraften har i dag stor utbredning i industrins skadligaste branscher. Den som vill övertyga sig om vilka plågor arbeterskan utsätts för i vår tids industri, hur skoningslöst kapitalet slukar kvinnans ungdom, krafter och t.o.m. liv, han kan läsa de utmärkta kapitlen i Lily Brauns bok, som ägnas speciellt åt en undersökning i denna fråga.

Vad kan vara mer fasansfullt än att arbeta i väverier och spinnerier? Och ändå domineras denna industri av den kvinnliga arbetskraften. Variga bölder på händerna, ögoninflammationer, spikbölder, eksem – det är vanliga följder av spinnerskornas arbete. Framställningen av grå vadd och sorteringen av avfall som ofta används och får tjäna som förband, är en smittokälla. Framställningen av speglar, blyvitt, färgning av tennleksaker ger skador på den kvinnliga organismen och ger upphov till sjukdomar i könsorganen, de leder till missfall, sterilitet och total sinnesförvirring. Ännu värre är arbetet vid kvicksilverfabrikerna som dömer kvinnan till levande förruttelse. Vid sockerfabrikerna används också huvudsakligen kvinnor vid lastning av betor, ”eftersom de är snabbare än männen och mindre rädda för smuts och regn”.³¹ Om det skadliga arbetet på raffinaderierna vid outhärdligt hög temperatur behöver vi inte tala. Det sorgligaste är att dessa miljoner kvinnor som sysslar med arbete, som är helt olämpligt för deras organism, inte bara förstör sin egen hälsa utan också skadar kommande generationer. En kvinna som ständigt måste stå upp skadar sina könsorgan. I konfektionsindustrin får stickerskorna oundvikligt kvinnosjukdomar. En sömmerska som arbetat vid sin maskin i 10 år är färdig för sjukhus. För tidiga födselar³², missfall och alla slags sjukdomar, som påverkar modersfunktionen är en oundviklig följd av många yrkesarbeten, som kapitalets slavinnor har i vår tid.

Kvinnor släpar i 11-12 timmar om dygnet oerhörda bördor, de knuffar och drar lådor eller fullastade skottkärror, flyttar tätt packade lådor från en plats till en annan och dignar under arbetsbördor, som är olämpliga och överstiger deras krafter, samtidigt som tusentals friska och starka män förgäves söker någon sysselsättning för sina lediga händer.

Sådana missförhållanden är naturligtvis vår tids kapitalistiska exploatering skyldig till. Arbeterskan lider inte därför att det ena eller andra arbetet är stängt för henne, utan därför att de skadliga arbetena är alltför gästvänligt öppna för henne . . .

Men hur skall då kvinnan kämpa mot detta växande missförhållande? Hur skall hon skydda sina intressen? Hur skall hon göra arbetsvillkoren mindre skadliga för sig? Skall hon inte stödja sig på sina borgerliga systrar i detta avseende? Kanske är de pålitliga bundsförvanter när det gäller att skaffa sig drägligare arbetsvillkor och bättre materiell ställning? Vi skall se vilket svar verkligheten själv ger på detta.

II

Vi har svårt att finna så mycket som ett enda exempel i den proletära kvinnans kamp för sitt materiella välstånd, där den allmänna feministiska rörelsen inverkat på ett för arbeterskan gynnsamt sätt. Det som de proletära kvinnorna inte själva tillkämpat sig när det gäller att förbättra sin ekonomiska ställning, har de arbetarklassens förenade ansträngningar att tacka för – i allmänhet, och sig själva i synnerhet. Historien om arbeterskornas kamp för bättre arbetsvillkor och för ett drägligare liv är historien om proletariatets befrielse.

Vad är det som tvingar fabrikanterna att höja arbetets pris, förkorta arbetstiden, införa drägligare arbetsvillkor – om inte skrällen för proletariatets hotande missnöjesutbrott? Vad är det som förmår regeringen att lagstifta om gränser för kapitalets exploatering av arbetskraften, om inte fruktan för ”arbetaruppror”? Fabrikslagstiftningen är en av de mest radikala metoderna till försvar av proletariatets intressen, men ligger den feministiska rörelsen bakom – ens indirekt – genomförandet av så mycket som en enda skyddslag? När har vi där funnit något försök att genomdriva lagstadgad reglering av kvinnoarbetet? Man behöver bara kasta en flyktig blick på tillkomsten och utvecklingen av fabrikslagstiftningen i olika länder för att övertygas om hur lite sympati dessa lagar mötte i feministkretsar och hur påtagligt deras samband är med arbetarrörelsens växande styrka. Var gång som en våg av arbetarmissnöje hotat resa sig till en höjd som är farlig för de härskande klasserna, har de skyndat sig att ta skydd bakom fabrikslagar. I sitt första utvecklingsskede gäller det statliga arbetarskyddet visserligen bara barn och kvinnor, men också detta ensidiga skydd är det arbetarklassen i dess helhet som drar fördel av. Om de sanitära och hygieniska förhållandena förbättras för arbeterskorna i verkstäderna, om barnarbetet inskränks, om nattarbete förbjuds för barn – så är detta till nytta för hela proletariatet.³³ Och arbetarna förstår detta utmärkt. Därför är de alltid ivriga anhängare av en lagstiftning till skydd för kvinno- och barnarbete. Det fanns visserligen en tid när arbetarnas klassmedvetande var så svagt utvecklat, att både proletära män och kvinnor fientligt bemötte lagens inblandning i detta. Men det stadiet av klassutvecklingen är redan för länge sedan förbi. Nu hälsar varje arbeterska med glädje alla lagregler som syftar till försvar av hennes arbetsintressen. I motsats till feministerna ser hon det inte som förnedrande för sin ”kvinnliga värdighet” när många lagparagrafer bara tar barn och personer av kvinnligt kön i sitt särskilda beskydd. Hon är beredd att välkomna varje bestämmelse, som sätter en gräns för företagarnas aptit.

Lagstadgat skydd för kvinnor är desto viktigare och nödvändigare, eftersom kvinnornas medverkan i yrkes- och partilivet bara kan genomföras på villkor att det sätts en gräns för exploateringen av dem. Som bekant är det de arbetare som bäst organiserar sig, som får mest fritid och högst arbetslön. Kvinnorna tillhör den sämst ställda arbetargruppen. Dels är deras lön lägre, dels är deras fritid mindre. Man får inte glömma att de flesta arbeterskor inte bara är yrkeskvinnor utan även mödrar och husmödrar. Den mest glänsande agitation och propaganda bland arbeterskorna saknar förmåga att dra de breda kvinnomassorna till organisationen, om kvinnorna befinner sig på den lägsta sociala och ekonomiska nivån. Vi står inför en ond cirkel: kvinnans ställning kan inte förbättras om hon inte själv deltar aktivt i arbetarrörelsen, men hon kan bara delta i den om hennes levnadsvillkor förbättras. Och utvägen ur denna situation är att den organiserade arbetarklassen tillkämpar sig fabrikslagar, som framför allt förbättrar villkoren för den kvinnliga anställda arbetskraften.

”Väverskorna i Lancashire var fram till skyddslagens tillkomst utsatta för samma exploatering som de flesta arbeterskor nuförtiden och lika oförmögna att organisera sig”, skriver Lily Braun. ”Först när lagen berövat dem möjligheten att enas om de dåliga arbetsvillkoren, började de gå in som medlemmar i fackföreningar och -förbund.”³⁴ Där ser man varför frågan om lagstadgat skydd för arbetarkvinnorna har den största betydelse för hela arbetarklassen.

Det lagstadgade skyddet av arbetarkvinnorna tog sin början i den mäktiga Chartiströrelsen. Den motvilliga rädslan inför arbetarrörelsens växande styrka gjorde det möjligt i England att genomföra lord Ashleys lagförslag år 1842, som förbjöd underjordiskt arbete för kvinnor och barn under 10 år. Detta var det första steget mot en inskränkning i exploateringen av arbeterskorna. Det andra steget var lagen av den 8 juni 1847, som fastställde maximalt 10 timmars arbetsdag för alla kvinnor som arbetade med fibrösa ämnen. Chartismen stelnade slutligen på 1850-talet, och med den tynade också de rika klassernas eftergivenhet bort. Fabrikslagstiftningen kommer i England först på 1890-talet, när arbetarna åter genom stora strejker börjar påminna om gränserna för sitt tålmod. En lag 1891 förbjuder kvinnor att arbeta under en fyraveckorsperiod efter förlossning, och genom ”akten om fabriker och verkstäder” år 1901 begränsas den verkliga arbetstiden för tonåringar och kvinnor till 10 timmar i textilfabriker och 10,5 timmar i andra fabriker. På lördagar skall arbetet i textilindustrin avslutas kl. 11 på morgonen eller kl. 1 på dagen, beroende på när det har börjat. Syftet är att det egentliga arbetet på lördagarna skall vara i 5 – 5,5 timmar. I övriga fabriker kan lördagsarbetet räcka till kl. 2 – 4 på dagen, och här uppgår den verkliga arbetstiden till 7,5 timmar. I allmänhet får inte antalet arbetstimmar per vecka överstiga 55,5 timmar för kvinnor i textilfabriker och 60 timmar i övriga fabriker. Enligt lagen av år 1901 anses nattetid vara tiden mellan kl. 9 på kvällen och kl. 6 på morgonen, och under den tiden får inte kvinnor arbeta. Naturligtvis har alla dessa förordningar genomförts i England under arbetarnas direkta tryck, vilket även arbetarrörelsens historia visar. Hur de engelska feministerna förhåller sig till dem och om de gjort den minsta ansträngning att genomföra arbeterskornas och arbetarnas krav på detta område skall vi se nedan.

Det franska proletariats självständiga uppträdande under 1848 års revolution framkallade visserligen de illusoriska marslagarna, som fastställde 10 timmars arbetsdag för arbetare av båda könen i Paris och 11 timmars arbetsdag för provinserna.³⁵ Denna förordning som ”framtingats av Paris’ förstäder” enligt vad bourgeoisien sade då, framkallade en veritabel storm av indignation. Den 9 september blev den maximala arbetsdagen förlängd till 12 timmar, med en hel rad undantag. I praktiken fick då den franska arbeterskan ta farväl för en lång tid av allt arbetarskydd och hon utlämnades på nytt till företagarnas okontrollerade exploatering. Först 1874 antog Nationalförsamlingen efter långvariga dispyter en lag, som förbjöd nattarbete för minderåriga och arbete under jord för kvinnor.

När de franska socialisterna mer varaktigt installerat sig i deputeradekammaren, kom åter frågan om reglering av barn- och kvinnoarbetet att prioriteras. Den 2 november 1892 utfärdades en lag, som tog i sitt beskydd både barn och kvinnor som var sysselsatta i fabriker, bruk, gruvor och verkstäder. Enligt denna lag kunde flickor mellan 18 och 21 år och även myndiga kvinnor inte arbeta mer än 11 timmar om dygnet. För tonåringar sattes arbetstiden till 60 timmar i veckan. Kvinnornas nattarbete avlägsnades visserligen inte helt, men det minskades i alla fall.

Talrika undantag omintetgjorde under de följande åren även dessa blygsamma skyddslagar. Arbetarnas missnöje växte, och de socialistiska deputeraderna krävde högljutt fler verkliga, fabrikslagar. Kampen mellan kammaren och senaten drog ut till år 1900. Till slut lyckades kammaren rädda en skyddslagstiftning, som trädde i kraft år 1904. Numera är kvinnornas arbetsdag reglerad till 10 timmar, nattarbete (mellan 9 på kvällen och 5 på morgonen) är förbjudet, och i princip är skiftarbete förbjudet (många undantag tilläts)³⁶.

Samma år, 1900, utfärdades en kortfattad förordning som bestämde att handelsmännen skulle skaffa sittplatser åt bokhållerskorna, och trots att numera de husbönder som har stolar förbjuder bokhållerskorna att använda dem, så kan inte desto mindre denna förordning räknas till proletärerens ”principiella” erövringar.

I Tyskland kommer uppkomsten av lagstiftning om skydd för den kvinnliga arbetskraften samtidigt med den socialdemokratiska fraktionens ökade inflytande i riksdagen. Redan år 1877 tog socialdemokratin upp ett lagförslag i riksdagen, som hade till syfte att förbättra arbeterskornas ställning, begränsa arbetstiden, skydda gravida och barnaföderskor, förbjuda nattarbete, arbete under jord osv. för kvinnor. Detta förslag avslogs visserligen av riksdagens majoritet, men senare förverkligades det socialdemokratiska lagförslagets grundsatser nästan helt genom en rad förordningar 1891, 1897 och 1900. F. n. är kvinnornas arbetsdag i Tyskland reglerad till 11 timmar, med en timmes rast för middag (för dem som sköter eget hushåll tillåts 1,5 timmars rast). På kvällar före söndagar och helgdagar får inte arbetsdagen vara längre än 10 timmar. Nattarbete mellan 8:30 på kvällen och 5:30 på morgonen är förbjudet. Det finns söndagsledighet fastän en stor mängd undantag avsevärt har försvagat denna förordning. Övertidsarbete tillåts endast med förbehåll. Absolut förbjudet är kvinnoarbete under jord. Dessutom finns det 4 veckors ledighet, och med läkares tillstånd även 6 veckor, för barnaföderskor och *obligatorisk* försäkring för sjukdomsfall, olycksfall, invaliditet och ålderdom. Förlossningsperioden räknas till kategorin ”sjukdomar” och ger kvinnan rätt att under 6 veckor få gratis läkarvård och medicin, med behåll av 50-75 % av arbetslönen, som vid andra sjukdomar.

Ett lagförslag med syfte att skydda servitriser, som dryftas i riksdagen, ställdes också av socialdemokratin, som ledde den första rörelsen bland servitriserna och framtvängde en speciell undersökning av deras ställning. Det var också under tryck från socialdemokratin som man genomförde det första försöket med statligt arbetsreglemente i hemindustrin, efter en stor strejk 1896 av konfektionsproduktionens arbetare och arbeterskor, som tvingade samhället att kasta en blick på den fattigdom och exploatering, som förut gått dem spårlöst förbi. ”T.o.m. Bismarck, denne socialdemokratins värste fiende”, säger Lily Braun, ”även han måste erkänna att om det inte varit för socialdemokratin i Tyskland, så hade det inte funnits några sociala reformer”.³⁷

Hos oss i Ryssland liksom i andra länder har inte den borgerliga kvinnorörelsen haft och kunde den inte haft något som helst inflytande på uppkomsten av fabrikslagstiftningen. Hur torftiga de förordningar till skydd för barn- och kvinnoarbete än är, som finns här, så sätter de åtminstone principiellt en gräns för kapitalets exploatering av barns och kvinnors arbete. Men också dessa blygsamma skyddslagar har bara med en stor kraftansträngning och med tunga offer kunnat slitats ur händerna på maktavarna. En spontan ”epidemi” av strejker 1878-79, och de imponerande, stora strejker, som blossade upp över hela Ryssland (i Kregolms manufaktur, i Narva, i Perm, i Zjirardov, i Petersburg och på andra platser) i början av 1880-talet tvingade den oroade regeringen att skyndsamt begränsa företagarnas aptit. En lag av den 1 juni 1882 tog vissa minderåriga under sitt beskydd. Man antog att barn ”som är bräckliga fysiskt och moraliskt lätt faller offer för revolutionära läror”. Men inte ens efter att junilagen utfärdats lade sig oroligheterna bland arbetarna. Tvärtom spred de sig från plats till plats till följd av en envis kris i bomullsproduktionen. Massarbetslösheten tjänade som källa till den aldrig sinande arbetarrörelsen. T.o.m. fabrikanterna i Petersburg vände sig till Petersburgs polischef med en bön att han skulle förbjuda nattarbete för kvinnor och minderåriga i textilindustrin, i rädsla för annalkande konkurs och oredan i den långdragna ekonomiska krisen. En sådan åtgärd skulle enligt deras mening vara det enda verkliga sättet att skära ned produktionen som på sista tiden nått så betydande storlek att alla marknader var överfyllda av varan.”³⁸

De envisa strejkerna underströk med sin oemotståndliga argumentation denna ”bön” från fabrikanterna. De allmänna arbetaroroligheterna 1885, den berömda ”revolten” i Nikol’skij-manufacturen i Orechov-Zujev, som ledde till att fabriksbyggnaderna förstördes, tvingade

regeringen till nya eftergifter. Fabrikslagstiftningen gick in i sitt andra stadium och arbeterskan inkluderades under lagens skydd.

Den tredje juni 1885 utfärdades en lag, som förbjöd *nattarbete för kvinnor och ungdomar* (under 17 år) i bomulls-, linne- och yllefabrikerna. Enligt riksrådets öppenhjärtiga förklaring hade denna lag kommit till stånd därför att regeringen ”oroligt sökt metoder som kunde göra slut på fabriksstrejker och oreda för framtiden.”

Efter ett år – den tredje juni 1886 (med kompletteringar från den första oktober 1886) – utfärdades en annan viktig lag, som reglerar förhållandet mellan husbönder och arbetare. Denna lag är ett direkt resultat av arbetaroroligheterna i Orechov-Zujev. En av de viktigaste orsakerna till den berömda ”revolten”, som 8000 arbetare och arbeterskor deltog i, var ett särskilt bötesystem, som uppgick till 300.000 rubel om året och utgjorde 40 % av arbetarnas förtjänst. Den nya lagen ingrep i företagares och arbetares avtalsförhållanden och satte upp en rad restriktioner: räkenskapsböcker infördes, utbetalning av arbetslön i varor förbjöds (”trucksystem”), en tidpunkt för löneutbetalning fastställdes (minst två gånger i månaden), böternas storlek måste bekräftas av fabriksinspektörerna, avdrag på lönen för skulder förbjöds osv.

Fabriksinspektionens fullmakt blev avsevärt utvidgad och ett särskilt högsta inspektionsorgan inrättades – fabrikskansliet.

Men det återstod tillräckligt många kryphål för kapitalet, som tryggade fabrikanternas makt över arbetarna. ”Så kan en fabrikant kasta ut en arbetare från fabriken av den mest obetydliga anledning, han har makt att upphäva ett anställningskontrakt t.o.m. ”på grund av arbetarens fräckhet eller dumma uppförande” medan en arbetare måste vända sig till en domstol för att upphäva kontraktet, och för att det skall finnas orsak till detta, måste visst fabrikanten överbevisas om att vara brottslig?”³⁹

Det relativa lugnet efter industrikrisisens slut gav en möjlighet att modifiera lagföreskrifterna från åren 1882-86 när industrin blomstrade på nytt under 1890-talet. Genom en lag 1890 tilläts: 6 timmars nattarbete för barn mellan 12 och 15 år i en av de mest skadliga industrierna – glasindustrin, 6 timmars dagligt arbete utan avbrott eller 8 timmar varav 4,5 timmar i följd, i fabriker som arbetade i två skift. Vad beträffar nattarbete för kvinnor och ungdomar, så hade lagen 1890 gjort ett ytterst väsentligt förbehåll, som i praktiken upphävde förbudet från 1885: nattarbete för ungdomar och kvinnor tilläts i särskilt välgrundade fall efter tillstånd från guvernörerna och i samförstånd med familjens överhuvud. Detta undantag förklarades ha tillkommit av ”moraliska skäl”. Det antogs att arbeterskornas sedlighet hotades av en alltför stor ”fara”, om de tillbringade nattens timmar utanför verkstaden (som var fylld av skadliga ångor), utan ansträngande arbete och utan kamp med sömnen . . . Därpå överlämnades åt fabriksinspektionen att tillåta sön- och helgdagsarbete för minderåriga, och att med finans- och inrikesministrarnas samtycke tillåta fabriksarbete för barn under 12 år.

Det krävdes ett nytt, denna gång organiserat, utbrott av arbetarrörelsen för att skaka de härskande klassernas orubbade lugn och påminna om nödvändigheten av ett nytt, effektivare ingrepp i de ”fria” arbetsförhållandena. En rad partiella strejker i Petersburg mellan 1894 och 1895, oroligheter i Jaroslavl-manufacturen i april 1895 och en strejk i Petersburg 1896, som varade mer än två veckor och omfattade 30.000 vävare, män och kvinnor, gjorde sin verkan.

Finansministeriet sammankallade en konferens med fabrikanter och fabriksägare från alla industriområden, som kom till slutsatsen att det var nödvändigt att lagstifta om en inskränkning av arbetsdagen för vuxna. Arbetarna väntade spánt på den utlovade lagen: Petersburg-arbetarna hotade med strejk, om inte lagen kom före första januari 1897. När den första januari faktiskt kom och gick utan tecken till någon lag, strejkade textilarbeterskorna och -arbetarna i Maxwellfabriken. Oroligheterna spred sig även till andra företag – nästan 18.000

personer strejkade. Det gick t.o.m. rykten om generalstrejk. Då skyndade sig finansministeriet att meddela, att lagen om arbetstiden inom kort skulle tas upp till behandling av riksrådet.

Den andra juni 1897 kom faktiskt en lag, som inskränkte arbetsdagen för vuxna. Visserligen hade arbetarna väntat sig att 10,5 timmars arbetsdag skulle införas och den nya lagen bestämde arbetstiden till maximalt 11,5 timmar för fabriker, bruk, schakt och gruvor. Man hade väntat sig ett totalförbud för nattarbete i de branscher där det inte krävdes kontinuerlig produktion – men lagen bestämde bara att arbetsdagen maximalt skulle omfatta 10 timmar, om arbetet också skedde nattetid. Dessutom tillät lagen på ett förekommande sätt ”övertids”arbete och endast på julafton krävde den att arbetet skulle avslutas vid middagstid. I allmänhet begränsades arbetsdagen dagar före sön- och helgdagar till 10 timmar.

Förutom söndagar fastställdes ytterligare 14 obligatoriska helgdagar om året. Vid kontinuerlig drift tillät lagen att arbetet fortsatte upp till 16-18 timmar under särskilda förhållanden, och en regel tillät att arbetsdagen förlängdes från 11,5 timmar till 12 timmar.

Men hur ömkliga dessa förordningar än var, hur tånjbart arbetarskyddsparagraferna än var formulerade, så var ändå det principiella erkännandet att det var nödvändigt att reglera arbetstiden för vuxna, en ny erövring från arbetarklassens sida. Men det behövdes bara att arbetaroroligheterna tillfälligt lade sig, för att regeringen tjänstvilligt skulle ila fabrikanterna till mötes och med alla möjliga ”förklaringar”, ”kompletteringar” och ”undantag” till slut förta effekten av dessa svaga försök att genom lagen skydda arbetskraften.

Eftersom man tillåtit en arbetsdag på 12 timmar i kontinuerlig drift, gav regeringen ut en lång lista på fabriker med kontinuerlig drift, som inte hade något gemensamt med beteckningen. Enligt 1897 års lag hade övertidstimmar tillåtits i ett antal av högst 120 timmar om året. Nu beviljades på administrativ väg obegränsad mängd övertidsarbete. Genom ett cirkulär upphävdes också de obligatoriska 4 vilodagarna per månad. Enligt nya regler 1903 övergick fabriksinspektionen, som tidigare tjänstgjort under finansministeriet genom handels- och manufakturavdelningen, till industriavdelningen och blev i praktiken underordnad guvernörerna.⁴⁰

Strejkrörelsen i södra Ryssland under 1902-03, som hade visat att arbetarnas missnöje hotade att leda till nya oroligheter, tjänade återigen som impuls till att utfärda regler den första juni 1903 om ersättning till arbetare för lemlästning. Vi behöver inte nämna att lagen om att företagarna gemensamt med arbetarna ansvarade för olycksfall var alltigenom uppfylld av klassanda. I eftergift åt industrimännens agitation minskade lagen den föreslagna ersättningens storlek, begränsade området för reglernas tillämpning och gav fabrikanterna fullständiga möjligheter att tvinga arbetaren att acceptera vilken obetydlig ersättning som helst, för att undvika byråkratiska förhållanden. Lagen av den 11 juni 1903 innebar heller ingenting för förmännen.

Resultatet blev att yrkesarbetet i Ryssland både för kvinnor och män är ytterst illa organiserat och vimlar av skriande missförhållanden, som inte mildras ens av formella lagföreskrifter. I en hel rad företag, som sysselsätter många kvinnliga arbetare, har inte nattarbete avskaffats, utan arbetsdagen är 11,5 timmar, vilket är oerhört i och för sig men kan förlängas godtyckligt, till följd av alla kringgåenden och undantag som lagen tillåter. Det existerar inte ens någon ledighet före helger för arbeterskor med familj – denna talrika och dessutom överallt växande arbetarkategori. Barnaföderskorna och mödrarna är inte skyddade utan tvingas kasta ut den varelse som just kommit till världen och i halvsjukt tillstånd ställa sig i fabriken i 11,5 timmar. . . Finns det något annat ”kultur”land, där kvinnoarbetet har så ogynnsamma villkor, där staten själv visar sådan närsynt grymhet mot mödrarna och medborgarna, och så obetänksamt möjliggör en massdödlighet bland barnen?

III

En av det ryska proletarietets närmaste uppgifter är att utarbete ett lämpligt arbetarskydd, som framför allt gäller arbetande kvinnor och minderåriga. Men vi måste upprepa att denna uppgift bara kan genomföras och omsättas i praktiken genom trycket från proletariet i dess helhet. Endast genom att verka i sitt eget klassparti, endast genom att stödja sitt särskilda klassprogram, kan arbeterskan tillkämpa sig bättre arbetsvillkor, en drägligare tillvaro. Varken någon av de mest radikala kvinnoorganisationerna eller något av de borgerliga partier som finns, förmår svara för de intressen och de krav från den klass, vars ekonomiska intressen står i skarp motsättning till övriga, icke-proletära befolkningsskiktens intressen.

Låt oss förbigå de partier som står till höger om kadetterna och alltså inte ens gör anspråk på samarbete och gemenskap med arbetarklassen, och låt oss se vad "folkets frihets" partiprogram utlovar åt arbetarkvinnan.

Förutom kravet på att 8 timmars arbetsdag skall införas – genast, där detta är möjligt, och småningom, där det är besvärligt för fabriken – ställer man ett speciellt krav på lagstadgat skydd för arbeterskan: "att utveckla skydd för arbetande kvinnor och barn och vidta åtgärder till skydd för den manliga arbetskraften i särskilt skadlig produktion." Några mer exakta och definitiva anvisningar om vilka principer en skyddslagstiftning skall bygga på, finns inte här. Måste det finnas särskilda lagrum som skyddar kvinnan som mor? Måste nattarbete förbjudas? Skall det lagstadgade skyddet gälla alla kategorier av kvinnlig arbetskraft? Om detta tiger man fullständigt i "folkets frihets" partiprogram. Trots att detta partis företrädare är beredda att ibland t.o.m. uttrycka sin sympati för socialismen (naturligtvis för den kultiverade utländska, inte för vår "barbariska"!), så skulle en vidare konkretisering av partiets krav i arbetarfrågan försätta herrskapet kadetter i en ytterst kritisk situation. Det skulle tvinga dem att visa sin kort, där det varit mest fördelaktigt för dem att komma undan med allmänna, obestämda fraser. Denna "försiktighet" hos herrarna kadetter i frågan om försvaret av proletarietets arbetsintressen måste dölja den sanna karaktären hos "folkets frihets" vänner för arbeterskorna, och den måste tvinga de proletära kvinnorna att möta partiets vittfamnade vallöften med försiktighet. . . .

Det är inte mycket mer "folksocialisternas" parti lovar. arbetarklassens kvinnor. Visserligen finns här det allmänna proletära kravet på 8 timmars arbetsdag (högst 48 arbetstimmar i veckan), "minimilön" som skall bestämmas i samråd mellan fackföreningar och den lokala självstyrelsen, medinflytande för arbetarna i industriföretagens ledning och slutligen "skydd för arbetarna i enlighet med vad vetenskaplig hygien kräver och organisation av detta skydd under kontroll av en arbetarvald inspektion". Detta är också allt. Inte med ett ord nämner det "socialistiska" partiet nödvändigheten av att nattarbetet för vuxna avskaffas, att man inför en obligatorisk viloperiod för barnaföderskor, ledighet före helgdagar för förvärvsarbetande husmödrar och att staten eller kommunen drar försorg om arbetarklassens spädbarn och barn. Det är naturligtvis bara ett programförslag vi har framför oss, men borde inte de grundläggande principerna framträda här, som sedan bara skall utarbetas i detalj? Att med tystnad förbigå skyddet av barn- och kvinnoarbetet, det är att inte anpassa sig till arbetarklassens akuta behov, det är att ignorera dess närmaste intressen. Även om hela "folksocialisternas" program hade tilltalat den ryska proletära kvinnan med sin anda, så vore detta enda förbiseende, som är så väsentligt för arbeterskorna, tillräckligt för att visa dem, att det "folksocialistiska" partiet inte är i stånd att försvara arbetarklassens speciella behov och intressen i allmänhet och de kvinnliga arbeterskornas i synnerhet.

Lovas arbeterskorna så mycket mera av "socialrevolutionärernas" parti besläktat med "folksocialisterna"? Bland deras krav finns de som är gemensamma för alla kategorier vuxna

arbetare, om 8 timmars arbetsdag, obligatorisk försäkring, minimilöner osv., men också ett speciellt krav:

”förbud för kvinno- och barnarbete i vissa produktionsgrenar och under vissa perioder”. Redan detta är något mer bestämt. Inte desto mindre saknas också i detta program anvisningar om vilka normer som skall vara vägledande när man utarbetar inskränkande lagregler. På grundval av det socialrevolutionära programmet kan arbeterskan sluta sig till att detta parti principiellt sympatiserar med skyddet av kvinnliga arbetarintressen. Men existerar det en verklig, fullständig harmoni mellan detta partis krav och hennes egna? Sammanfaller deras värderingar? Svaret på detta kommer arbeterskan att förgäves söka här. Detta är för övrigt helt naturligt: grundlig omsorg om den egna klassens minderåriga generation, om hustrurs, systrars och mödrars arbetsvillkor kan bara visas av den organisation som i fokus samlar alla de talrika behoven som finns i den klass som skapat organisationen. En sådan organisation är i alla länder det egentliga arbetarpartiet. Inte något parti i världen tar kvinnan i försvar i sådan utsträckning som socialdemokratien. Arbeterskan är framför allt medlem av arbetarklassen, och ju bättre ställning, ju högre välstånd varje enskild medlem i den universella proletära familjen har, desto större seger är detta när allt kommer omkring för hela arbetarklassen. Man behöver bara slå upp programmet för arbetarpartiet i vilket land som helst, för att finna krav på genomgripande sociala åtgärder, som skyddar alla arbetare, men i synnerhet arbetarkvinnorna. Den grundligaste uppmärksamhet ägnas åt dessa åtgärder, både på partiernas årsmöten i varje land och på de internationella socialistiska kongresserna. Redan på den tredje internationella socialistiska kongressen i Zürich antog man beslut beträffande skydd av kvinnliga arbetsintressen: att införa ett allsidigt och effektivt skydd av arbeterskor, sysselsätta såväl i stor som liten industri, i handelsföretag, i sitt hem, och att fastställa företagarens ansvar för lagöverträdelse och utvidga en talrik och oberoende fabriksinspektions funktioner. Att stadga maximalt 8 timmars arbetsdag för vuxna, medan antalet arbetstimmar per vecka inte fick överstiga 44. Att trygga ledighet inför helger för arbeterskorna. Att införa förbud mot att ge arbeterskorna ytterligare beställningar, som de skall uppfylla hemma, efter avslutat arbete i verkstaden. Att införa två veckors ledighet före och sex veckor efter barnsbörd med bibehållen lön, som under denna tid betalas av staten i sin vanliga storlek. Att under havandeskapet avlägsna kvinnor från en rad skadliga produktioner. Att utfärda speciella skyddslag, som bevakar lantarbeterskors och tjänsteflickors intressen. Att införa lika värdering av arbetarens och arbeterskans arbete.

Senare har dessa grundsatser utarbetats mer i detalj enligt proletariats behov i varje land. I Tyskland diskuterade man frågan om speciellt skydd för arbetarkvinnor vid Hannoverkonferensen 1899, där också följande krav antogs: ”Totalt förbud mot kvinnligt nattarbete. Förbud mot att använda kvinnlig arbetskraft för sådana arbeten, som är särskilt skadliga för den kvinnliga organismen. Lagstadgad begränsning av arbetsdagen för kvinnor till 8 timmar. Befrielse från arbetet för kvinnor efter middagen på lördagar. Utökning av den tid, som gravida kvinnor och barnaföderskor står under lagens skydd, till minst en månad före och två månader efter barnsbörd. Förbud att göra några som helst undantag från denna regel med hjälp av läkarintyg. Utvidgning av det lagstadgade skyddet för arbetskraften till att gälla hemindustrin. Förordnande av kvinnliga fabriksinspektriser. Tryggande av fullständig föreningsfrihet för arbeterskor. Aktiv och passiv valrätt för arbeterskor vid valen till industridomstolarna.”⁴¹

Som man ser av de citerade besluten, utsträcker alltid socialdemokratien sina krav på lagstadgat kvinnoskydd till att gälla inte bara arbeterskorna, utan också mödrarna. Den kommande generationens hälsa och livskraft får betydligt större uppmärksamhet från den mest misshandlade och exploaterade delen av mänskligheten, än den får från den ”rena kvinnosakens” förkämpar.

Låt arbeterskan slå upp programmet för arbetarpartiet i vilket land som helst: överallt möter hon en omtänksam attityd till henne, både som medlem av arbetarklassen och speciellt som kvinna och mor. Sådana krav som gäller arbetarkvinnorna har också ställts upp av de ryska arbetarna i deras program. Här finns inte plats för halvkvädna visor och svävande önskemål av allmän karaktär, som ger stort spelrum för uttolkning av kraven i vilken riktning som helst, som vi sett i andra politiska partiers program. ”I intresse av att skydda arbetarklassen från fysisk och moralisk nedgång och också i intresse av att utveckla dess förmåga till befrielsekamp” kräver detta program: upprättande av maximalt 8 timmars arbetsdag för alla vuxna arbetare av båda könen, oavbruten viloperiod på minst 42 timmar i veckan, förbud mot övertidsarbete och också mot nattarbete (från kl. 9 på kvällen till kl. 6 på morgonen) i alla ekonomins branscher med undantag av dem där produktionens tekniska villkor kräver kontinuerligt arbete, tillstånd till yrkesarbete endast för personer som uppnått 16 års ålder, begränsning av minderårigas arbete (16 – 18 år) till 6 timmar om dygnet. Alla dessa beslut skyddar arbetarkvinnan som medlem av arbetarklassen, som säljer sin arbetskraft till kapitalet, oberoende av kön. Men dessutom finns här krav som skyddar arbeterskan speciellt som kvinna; ”Förbud mot kvinnoarbete i de branscher, där det är skadligt för den kvinnliga organismen, befrielse från arbetet för kvinnor under 4 veckor före och 6 veckor efter barnsbörd, med bibehållen lön i vanlig omfattning under hela denna tid, inrättande av barnkrubbor för dibarn och minderåriga barn vid alla fabriker, bruk och andra företag där kvinnor arbetar, befrielse från arbetet för ammande kvinnor minst var tredje timme och då i minst en halvtimme.”

Naturligtvis uttömmar inte dessa krav arbetarkvinnornas olikartade behov och intressen. Men när kvinnoproletariatet fyller arbetarorganisationerna i stort antal, när de sluter sig tätare samman kring de gemensamma arbetarfanorna, då kommer arbeterskorna att få möjlighet att utvidga och komplettera programmets krav i den riktning som är önskvärd. Då är det i själva verket bara arbetarprogrammet som i sin helhet omfattar och uttrycker kvinnoproletariatets nödvändiga behov, också hos oss.

Men redan i sitt nuvarande skick är arbetarnas programkrav beträffande försvaret av kvinnoproletariatets intressen de mest fullständiga och uttömmande jämfört med alla övriga politiska partiers program.

Men om det är så, att inte något av de existerande politiska partierna i Ryssland tar arbetarkvinnan i försvar i den utsträckning som arbetarorganisationerna gör det, då kanske arbeterskorna ändå kan finna sanna bundsförvanter bland sina ”borgerliga systrar”, när det gäller att skydda sina arbetsintressen? Framför allt är det en fråga som ligger nära till hands i detta sammanhang: kan a priori feminister visa sig vara uppriktiga förkämpar och övertygade anhängare av skydd för den anställda arbetskraften? Vilka utgör kärnan i feministorganisationerna? Uppenbarligen är det kvinnor ur de borgerliga klasserna. Omkring denna fasta kärna, som anger ”tonen” för organisationens strävanden och uppgifter, grupperar sig mindre medvetna, politiskt mindre mogna, halvproletära, mera sällan helt proletära grupper. Det är inte bara det praktiska genomförandet av varje fråga, utan också den principiella inställningen till den som utarbetas av organisationen beroende på vilka sociala grupper som dominerar. Lagstadgat arbetarskydd har inte haft den betydelse för de borgerliga klassernas kvinnor som det har för de proletära kvinnorna. Därför har de borgerliga kvinnorna en ogillande eller i bästa fall passiv attityd till frågan om lagstadgat arbetarskydd och en långsam, motvillig dragning till den sociala reformismen, men inte i alla länder och inte i alla skikt av den borgerliga kvinnorörelsen.

Under många år har feministerna, med all den vrede som är karaktäristisk för en nyomvänd, angripit den lagliga regleringen av kvinnoarbetet. De har beväpnat sig med hela liberalismens föråldrade arsenal och stött sin bevisföring på den sedan länge begravda teorin om ”icke-

inblandning” från statens sida. Ännu helt nyligen, år 1900 på den internationella kvinnokongressen i Paris, uppträdde feministerna som motståndare till speciellt skydd för kvinnoarbetet, eftersom de såg ett attentat mot det täcka könets ”frihet” och ”jämlighet” i de lagar som reglerar kvinnornas arbete. Kongressen fann att dessa lagar under förevändning av att försvara kvinnorna endast skadar deras intressen och hindrar deras tillträde till alla arbetsområden.

”Varje gång man antastar friheten”, sade Frédérique Passie på Pariskongressen, ”med vilka goda avsikter det än må vara, så uppträder man dumt, gör något värre än det missförhållande som man vill förbättra, och man skadar det allra heligaste som människan har, hennes vilja, hennes personlighet, hans ansvar. Både män och kvinnor vill man sätta under förmynderskap. Vi har för vår del fått nog av förmynderskap, nog av bommar, nog av stängsel!”

Kongressen gick bestämt emot alla lagar som begränsar kvinnoarbetet och röstade för följande förslag: ”Med beaktande av att i dagens samhällssituation varje skyddslag som enbart gäller kvinnan på ett ödesdigert sätt förvandlas till en lag som förtrycker henne, kräver kongressen full frihet till arbete för kvinnan.” Och vidare: ”Med hänsyn till kvinnans ställning i samhället i dag kräver kongressen totalt avskaffande av alla lagar, som under förevändning av att skydda kvinnan endast inskränker hennes frihet till arbete.”

En liknande resolution antogs också av kongressen i London, som ägde rum året före Pariskongressen, 1899. Då protesterade fabriksarbeterskan miss Hicks i ett kort men kraftfullt tal mot ett sådant beslut. Men på Pariskongressen saknades det totalt arbeterskor och därför var det ingen som protesterade. Miss Hicks sade: ”Här har många pratat om att en fabrikslagstiftning bara skulle tillfoga arbeterskorna skada och att de motsätter sig den. Jag är själv arbeterska och jag kan säga er, ladies och gentlemen, att allt detta är lögn. Vi arbeterskor har visat vår inställning till fabrikslagstiftningen när 1895 års fabrikslag infördes och alla arbetarförbund och kooperativa kvinnoföreningar agiterade på möten till förmån för denna lag och skickade petitioner till parlamentet. I stället för att syssla med att rädda fallna flickor skulle ni bättre kunna hjälpa genom att skaffa dem en bättre ekonomisk ställning: då skulle de upphöra att falla, och ett av de viktigaste medlen för detta är en fabrikslagstiftning.”⁴²

Samma princip – kvinnoarbetets obegränsade frihet – har flera gånger tillämpats i praktiken också av enskilda företrädare för feminismen. I Frankrike infördes t.ex. på tidningen *La Fronde*, som utgavs av kvinnorörelsens förkämpar, nattarbete ”av princip” på tryckeriet, där enbart kvinnor arbetade. Eftersom nattarbete för kvinnor var förbjudet i Frankrike, så åtalades utgivarskan flera gånger av myndigheterna, men som övertygad ”jämlikhetskämpe” fortsatte hon envist att demonstrera för världen att kvinnorna kunde arbeta på nätterna lika mycket som männen, som om inte det kapitalistiska systemet även utan hennes tjänstvilliga lektion har bevisat detta sorgliga faktum med alltför grym påtaglighet! I England där den feministiska rörelsen bär en särskilt klar stämpel av borgerlig liberalism, har den kvinnliga jämlikhetens förkämpar än i dag inte kunnat befria sig helt från motviljan mot lagstadgad reglering av kvinnoarbetet. År 1903, på den mest betydelsefulla kvinnoorganisationens kongress i England – Kvinnornas liberala federation (*Women’s Liberal Federation*), – protesterade feministerna mot lagstadgat skydd av arbeterskorna och krävde i sin resolution lika arbetsvillkor för kvinnor och män! Hur stor skada tillfogades inte arbeterskornas intressen av dessa hetsiga förkämpar för kvinnornas jämlikhet med sin ensidiga, specifika lika-rättspolitik, när de 1895 gick emot ett lagförslag från regeringen, som syftade till att utvidga området för det lagstadgade arbetarskyddet. Med ursinne rustade sig då de borgerliga kvinnorna mot detta lagförslag och förde en öppen och förbittrad agitation mot det. De t.o.m. kämpade mot ett sådant tveklöst fördelaktigt beslut som en förlängning av kvinnornas ledighet från arbetet under graviditetens sista veckor och under en tid efter nedkomsten. Det är många saker som gjort den kampen minnesvärd, som då fördes av det organiserade proletariatet mot de

borgerliga anhängerskorna av ”avtalsfrihet”. Tyvärr var det en del av det kvinnliga proletariatet, omedvetna och förvirrade av feministernas kampposition och deras effektfulla paroll – ”en väg åt kvinnan”, som anslöt sig till motståndarna mot det lagförslag, som gynnade dem. Det oväsen som väcktes med anledning av denna fråga, gav bourgeoisien möjlighet att försvaga en rad viktiga punkter i den nya lagen, som var avsedda som skydd för arbetarnas intressen.

Naturligtvis motiverade feministerna sin negativa inställning till lagstadgat arbetarskydd med att varje avskiljande av kvinnlig arbetskraft till en särskild kategori till syvende og sidst skulle inverka negativt på kvinnornas materiella intressen och skärpa konkurrensen från männen, som var ”fria” från lagstadgat förmynderskap. ”Men det egendomliga är”, säger Beatrice Webb på tal om detta, ”att motståndarna till olika arbetsvillkor för de båda könen ytterst sällan uppträder till försvar för de lagstadgade beslut som gäller både män och kvinnor i arbetarklassen”.⁴³

De mest uppriktiga feministerna förnekar heller inte, enligt Webb, sin brist på sympati för fabrikslagstiftning *överhuvudtaget*.

Detta är f.ö. också naturligt. Skyddslagar, det är frukten av arbetarklassens mångåriga kamp mot sina omedelbara antagonister – herrarna. Varje vidare försök att utveckla, utvidga och fördjupa regler, som har som mål att skydda arbetarnas intressen, kan djupast sett inte möta sympati hos företrädare för den borgerliga klassen, vilket kön det än gäller. Liksom den tidigare, rena liberalismen lämnar världsscenen och utbyts mot ”socialreformismen” med dess predikan av ”intresseharmonin” och strävan att utjämna och skylå över den växande klassantagonismen, så ändras också småningom feministernas inställning till frågan om lagstadgat skydd för kvinnlig arbetskraft. Den öppna kampens politik ersätts av kompromissernas smidiga politik: ”försvagning av klassmotsättningarna” – sådan är parollen med vilken den borgerliga världen anstränger sig att beslöja arbetarklassens växande klassmedvetande. Detta nya universalbotemedel mot den klasskillnad, som breder ut sig, har inte kunnat underlåta att väcka gensvar i många feministers hjärtan. Inte utan orsak anser sig feministerna kallade att tjäna som förenande länkar mellan befolkningens olika klasser.

På den internationella kvinnokongressen i Berlin år 1904 uttalade sig feministerna för nödvändigheten av lagstadgat skydd för den kvinnliga arbetskraften. Det var en ny kurs som den internationella kvinnorörelsen antog. Från den tiden börjar det allt oftare finnas krav på speciellt skydd av de arbetande kvinnorna i de borgerliga kvinnoorganisationernas resolutioner och beslut. Feministerna resonerar så här: om också en speciell reglering av kvinnoarbetet skadar ”frihets-” och ”jämlikhets”principens renhet, så måste å andra sidan försvaret av åtgärder som syftar mest till de proletära kvinnornas välfärd, närma de ”små systrarna” – de proletära kvinnorna – till kvinnosakens oegennyttiga förkämpar, feministerna. De små allmosor som ibland kastas åt arbetarklassen – är inte de den bästa och visaste metoden att stifta fred och lugn på jorden? . . . Så tänker de feminister som antagit principen om skydd för den kvinnliga arbetskraften. Låt oss se nu hur våra landsmaninnor förhåller sig till denna viktiga fråga, vartåt deras sympatier lutar: åt den konsekventa liberalismen efter engelskt mönster eller åt social reformism, som väckts till liv av arbetarklassens växande makt? Innan vi svarar på denna fråga, skall vi dra oss till minnes under vilka omständigheter, i vilken socialpolitisk atmosfär våra första feministiska organisationer av politisk karaktär kom till världen. Jämlikhetsförbundets* första delegatkongress som utarbetade Förbundets plattform och stadgar, ägde rum i en tid av feberaktigt verksamhet hos alla tänkande och oppositionella grupper i Ryssland. ”Den blodiga söndagen” levde ännu i minnet. Dovt

* *Kvinnornas jämlikhetsförbund* företrädde en liberal opposition av ”kadetttyp”. Dess medlemmar tillhörde mellanbourgeoisien och var främst intellektuella. Ö.a.

mullrade det proletära havet. Man kände att det fanns oro i folkets breda lager, att där växte fram en storm, att hela atmosfären var mättad av revolutionär elektricitet . . . Kongresser i nybildade förbund och partier av alla slag och nyanser talade med höjt tonläge och framställde djärva krav och oförskräckta önskemål . . . ”En konstituerande församling” blev dagens paroll. Varje organisation ansåg det som sin plikt att skrapa med foten för proletariatet. I den allmänna kören av röster stämde också Jämlikhetsförbundet in. Dess plattform förklarar att Jämlikhetsförbundets kvinnor förbehållslöst erkänner nödvändigheten inte bara av en rad allmänna genomgripande politiska reformer, inte bara av att kvinnornas medborgerliga och politiska rättigheter likställs med männens, utan också av ”skydd för kvinnlig arbetskraft och obligatorisk försäkring av dem i likhet med männen” (punkt B). I stadgarna anges att ett av medlen för att uppnå Förbundets mål är ”medverkan till förbättring av den arbetande kvinnans situation och skydd av den kvinnliga arbetskraften” (punkt D). På så sätt förklarade Förbundet sig principiellt vara anhängare av skydd för arbetarkvinnorna. Ett sådant ställningstagande följde naturligt av den omgivande politiska atmosfären, som drev Förbundet till största möjliga ”radikalism”. ”Om vårt Förbund vill vara ett livets och kampens förbund”, heter det i Förbundets tredje bulletin efter kongressen under oktoberdagarna, ”om det inte vill vara ett damförbund utan ett kvinnoförbund, så måste det finna medel att vidga ramarna för sitt arbete och gå arbetarkvinnan till mötes”. Detta är ett vanligt sätt att resonera för feminister som ställt sig på den sociala reformismens väg.

Förbundet kände sig tvingat att stödja de proletära kvinnorna och att demokratisera den egna verksamheten. ”Tanken på demokratisering har flera gånger skymtat i kongressens arbeten,” skriver man i den tredje bulletinen, ”flera gånger har sådana förslag ställts, men av någon anledning har frågan aldrig tilldragit sig någon stor och seriös uppmärksamhet”. Detta faktum konstateras inte utan en viss förvåning, och jämlikhetskämparna finner också själva orsaken: ”Man måste anta att orsaken varit att den nervösa, spända stämningen på grund av allt som hänt utanför möteslokalens väggar inte givit oss möjlighet att koncentrera oss ens på det viktiga. Utanför salens väggar stod den proletära massan – arbetarkvinnan, som vi talade om på kongressen, den arbetarkvinna vars liv Förbundet tagit till uppgift att förbättra, och som, o ve, inte fanns med vare sig på kongressen eller nästan ens i Förbundet.” Då liksom nu var det en avgrund som skilde kvinnorna ”utanför mötets väggar” från dem som med gott samvete tänkte ut planer för att lyckliggöra och närma till sig dem som stod där, ”utanför väggarna”, arbeterskorna som påträngande störde koncentrationen. Men trots den påtagliga skiljaktigheten och främlingskapet mellan de två kvinnolägren har Förbundets företrädare fortsatt att diskutera ”en enhetlig kvinnosak”. ”Bland kvinnorna”, skrev de i sin bulletin efter kongressen, ”är klasskillnaderna överhuvudtaget inte så oöverstigliga som bland männen. Jämlikhetsförbundet går beredvilligt alla kvinnor till mötes och är övertygat att just det, och ingen annan, har funnit ‘de förlorade nycklarna’ till kvinnornas lycka. Med dessa nycklar hoppas Förbundet kunna öppna lyckans dörrar för alla kvinnor utan klassåtskillnad.”

I en sådan optimistisk och upphöjd stämning var det oundvikligt att kravet på skydd för den kvinnliga arbetskraften skulle tas in i programmet. Snarare kan man förvåna sig över att detta krav är alltför obestämt uttryckt. Om de borgerliga manliga partierna inte har konkretiserat sina krav, så har de haft speciella grunder för detta. Kan man säga samma sak om våra radikala jämlikhetskämpar, som inte är rädda att uttala sig för en Konstituerande församling men ändå med sådan försiktighet kringgår punkten om skydd för kvinnlig arbetskraft? Ger inte detta oss något att tänka på, och tvingar det oss inte att misstänka att det ligger något särskilt bakom antagandet av en sådan formulering? Samtidigt skall vi lägga märke till en ännu mer karaktäristisk sak. Inte i någon resolution eller något beslut från Förbundet finns en mer preciserad utformning av jämlikhetskämparnas krav på arbetarskydd, och därför förblir det också oförklarat vad våra vänsterfeminister skulle anse tillräckligt: krav på ett brett

lagstadgat skydd av arbetarkornas intressen som företrädare för arbetarklassen, eller ett snävt skydd av dem bara som kvinnor och mödrar? Förbundets medlemmar har heller inte skingrat dessa tvivel i praktiken, eftersom de under hela den tid som Förbundet existerat, inte har gjort några som helst försök att faktiskt ”medverka till en förbättring av den arbetande kvinnans situation” och inte på något sätt stött hennes kamp för bättre arbetsvillkor.

Denna fråga, som är så vital för arbetarkvinnan, ignoreras ständigt av de borgerliga feministerna. Detta är f.ö. också naturligt: å ena sidan skulle ett praktiskt genomförande av sådana reformer, hur välgörande de än vore för de proletära kvinnorna, inte ge något åt majoriteten av Förbundets medlemmar; å andra sidan skulle en ytterligare konkretisering av kraven, och ännu mer en aktiv kamp för deras genomförande, oundvikligen skapa stor uppståndelse inom det ”harmoniska” Förbundet. Även om en del av jämlikhetskamparna, som på grund av sin speciella ställning eller personliga läggning står närmare de proletära kvinnorna, skulle vara överens med de ståndpunkter som arbetarklassen intagit, så skulle en annan del av Förbundets medlemmar utan tvivel skrika om ”förräderi” av den gemensamma kvinnosaken, särskilt som genomförandet av nya bestämmelser skulle medföra materiell förlust för de mer ”solida” anhängarna av Förbundet. Det skulle räcka att rakt på sak ställa frågan om 8 timmars arbetsdag för att splittra och förstöra Förbundets högt prisade ”enhet” . . . När våra jämlikhetskamper begränsar det totala utrymmet för en så väsentlig programpunkt som frågan om arbetarskydd, så har de i varje fall visat att de förmår föra en ”slipad politik” och finna en diplomatisk utväg ur en brydsam situation . . . Nå, i sin framtida ”politiska karriär” kommer de också att behöva denna värdefulla egenskap . . .

Betydligt naivare och rättframmare är högerfeministerna – författarna av Kvinnornas progressiva partis program.* Denna organisation består, som vi redan sagt, av socialgrupper som står nära storbourgeoisien. Om Kvinnornas progressiva parti hade framträtt för några år sedan, hade det sannolikt omfattat den rena liberalismens principer och inte med ett ord nämnt skydd av kvinnlig arbetskraft. Men våra dagars politiska atmosfär gynnar inte ett sådant skarpt särskiljande av oppositionsgrupper. Befrielse rörelsens våg har från folkets breda lager sköljt in t.o.m. över de borgerliga kvinnorna och tvingat dem att känna sitt beroende av folkhavets stormiga missnöje. Att slå dövörat till och inte höra de röster som kommer ”nedifrån” innebär att förlora möjligheten att verka, innebär att avstå från att genomföra sina egna strävanden . . .

För att stå som segrare i den gemensamma kampen måste de vinna och dra till sig arbetarklassens kvinnor – kvinnorna med ”valkiga händer”, som när det gäller inte skulle vara rädda att tappert försvara kvinnokraven . . . Men hur skall man dra till sig dessa misstroagna, främmande, proletära kvinnor? Det återstår bara ett: att lova dem vidsträckt skydd för deras *kvinnointressen*. Visserligen kan lätt den sociala företrädesrätten hos Kvinnornas progressiva partis huvudkärna bli lidande, om man formulerar frågan så – särskilt om arbetarkorna tar fasta på programkraven och dessutom (Gud bevar oss!) genomför något . . . Men hur skall man handla? Hur skall man göra för att både havren skall stå orörd och vargarna vara mätta?

Kvinnornas progressiva parti tog sig ur denna ytterst besvärliga situation på ett lysande sätt. I sitt program skrev de godhjärtat in de krav som rörde skyddet av den *speciella kvinnliga* arbetskraften och förbigick med total tystnad alla de åtgärder som hade kunnat tjäna arbetarklassens intressen i dess helhet! Men denna kloka taktik kan knappast leda någon på villospår. Och om den svävande och försiktiga formuleringen av Förbundets krav ändå skulle kunna ge någon illusion om enhetlighet i kraven och önskemålen från alla skikt av kvinnor, så lämnar

* *Kvinnornas progressiva parti* var storbourgeoisins kvinnoorganisation. Den talade om nödvändigheten av att ena alla kvinnor utan hänsyn till klass eller politisk åskådning, men utarbetade ett politiskt program som motsvarade önskingarna i den klass vars representant det i själva verket var. (Ö.a.)

den detaljerade beskrivningen av Kvinnornas progressiva partis uppgifter och strävanden på detta område inga falska förhoppningar.

Progressiva partiets krav i arbetarfrågan börjar med en högtidlig proklamation av lagstadgat skydd för alla sorters anställda arbetarkvinnor. Sedan följer en uppräknig av en hel rad lämpliga och också mycket önskvärda åtgärder som: införande av kvinnlig fabriksinspektion vid industriföretagen, befrielse av kvinnor från arbete under 4 veckor före och 6 veckor efter barnsbörd, med bibehållen full arbetslön, inrättande av barnkrubbor vid företagen, ledighet för ammande kvinnor var tredje timme och varje gång i en halvtimme, ersättande av de förmän som kontrollerar kvinnors arbete mot kvinnliga förmän, och slutligen lika lön för lika arbete. Vad finns det mer? Kraven är som synes ytterst radikala. Det är inte en slump att de flesta av dem skrivits av från det socialdemokratiska arbetarprogrammet . . . Men var finns i så fall kravet på 8 timmars arbetsdag, avskaffande av nattarbete, utvidgande av det lagstadgade skyddet till att gälla hemproduktionen och hushållsanställda? Att försvara kvinnan också som arbeterska, som företrädare för arbetarklassen, och inte bara som kvinna och mor – det ingår inte alls bland feministernas uppgifter. De konsekventa förkämparna för enbart kvinnliga intressen, våra högerfeminister, är beredda att ta den proletära kvinnan i sitt beskydd, beredda att dra försorg om henne, beredda att försvara – inte hennes klassintressen (Gud be vare!) – utan hennes specifika kvinnliga behov. ”Lagstadgat skydd av anställd arbetskraft på alla områden”, förkunnar ”de progressiva kvinnornas” partiprogram, men med denna vittfamnande sats underförstår man ytterst blygsamma önskemål: arbeterskornas punktliga amning av sina barn, vila under nedkomsttiden, och förordnande av kvinnor på förmännens och fabriksinspektörernas poster. Det är allt! Inte ett ord om inskränkning av kvinnoarbetet i skadlig produktion, inte ett ord om reglering av arbetstiden! . . . ”De progressiva kvinnornas” klasståndpunkt sätter tydligen gränserna för deras storsinta utbrott på socialpolitikens område och tvingar dem att begränsa sina önskemål till den snäva, antisociala feminismen . . .

Hur fjärran medlemmarna i Kvinnornas progressiva parti är från att förstå klasskaraktären i arbetarklassens krav och hur de trasslar ihop rent feministiska krav med socialpolitiska krav och uppgifter, det framgår tydligt ur samma program. Intressant är att i samma mening, som kräver inrättande av kvinnlig fabriksinspektion, finns ett önskemål om tillstånd för kvinnor att sköta den sanitära kontrollen av beredning och försäljning av livsmedel, och vid sidan av kravet på lika lön för lika arbete står ett rent feministiskt önskemål om kvinnors lika rätt till tjänster. Sedan kommer ett krav på lika arvsrätt för kvinnor, tillstånd till alla statliga, samhällliga och enskilda sysselsättningar för dem, och slutligen lika rätt till jordlott för kvinnliga och manliga bönder. Och allt detta under rubriken lagstadgat arbetarskydd! Tydligen har Kvinnornas progressiva parti haft för avsikt att på detta sätt koncentrera alla sina utlovade välgärningar för att tillfredsställa kvinnor i alla befolkningsklasser, och för att göra starkt intryck genom de många och kompakta kraven.

Men låt oss lämna höger- och vänsterfeministernas programönskemål åt sidan ett tag och undersöka, hur deras ”klasslösa” ståndpunkt avspeglas i praktiken. Inställningen till de hushållsanställda och deras krav är prövostenen för varje kvinnoorganisation, som gör anspråk på rollen av klasslösa försvarare av kvinnointressen. Så länge de proletära kvinnornas akuta intressen enbart inkräktar på företagarens ficka, så länge arbetarrörelsen kämpar någonstans i fjärran, så är feministerna, som huvudsakligen är intellektuella, om inte alltid sympatiskt så åtminstone tolerant inställda till den. Men bilden förändras häftigt, så snart det gäller deras eget hushåll: varje strävan av husets tjänstefolk att befria sig från sin slavlika underkastelse och beroende, möts av husfruarna, de må så vara ärkefeminister, som ett attentat mot deras privilegier. Varje eftergift för tjänstefolkets krav är förknippad med ett offer från husfruns sida. Intressena kolliderar häftigt, omedelbart, och alla vackra ord om det gemensamma kvinnopartiet skingras som rök . . . Tyskland upplevde en tid av häftiga sammanstötningar

mellan feministerna och deras hemslavinnor år 1899. Tjänsteflickorna upphävde för första gången sin röst till försvar för de egna intressena, organiserade sig och började kamp med husbondefolket för en drägligare, mer människovärdig tillvaro. Den fientlighet, som dessa försök mötte hos de borgerliga jämlikhets kämparna, kan inte tydligare visa det illusoriska i feministernas klasslösa ståndpunkt. Nu när tjänstekvinnornas organisation börjat visa sig som en bestämd social kraft, har naturligtvis feministernas inställning till den förändrats: för att kvinnosaken skall segra måste man också räkna med tjänstefolket och tillfälligt lova dem en eller annan fördel av samarbetet med förkämparna för kvinnans jämlikhet.

Hos oss i Ryssland, där tjänstefolkets situation är ojämförligt mycket mer betungande än i Tyskland, måste denna klyfta mellan husfruar och hemslavinnor kännas ännu snabbare och påtagligare. Under det minnesvärda året 1905 – det år av allmänt uppsving, när alla de samhällsgrupper som regimen förtrampat och förtryckt, väcktes till liv, gjorde även tjänstefolket sig påmint. Kasta en blick i 1905 års tidningar, så får ni se att de vimlar av överraskande meddelanden om tjänsteflickors resningar, t.o.m. i avlägsna hålor i Ryssland. Dessa resningar tog antingen formen av gemensamma strejker eller gatudemonstrationer. Kokerskor, tvätter-skor och husor strejkade och agiterade. Ibland uppträdde de efter yrkeskategori, ibland förenade de sig under benämningen ”tjänsteflickor”. Tjänstefolkets protest spred sig som en epidemi från plats till plats. Det revolutionära uppsvingets paroll ”förena er” togs av tjänsteflickorna, och vid de första mötena i Petersburg och Moskva kom tjänstefolket i stora mängder. Hur reagerade då våra ledande feministerna – kämparna för kvinnans befrielse – på detta fenomen, som var så viktigt för kvinnosaken? Jämlikhetsförbundet gjorde strax efter sin tillkomst några försök att organisera tjänstefolket (i Vladimir, Penza, Moskva och Charkov). Men som jämlikhets kämparna själva konstaterar, inte utan villrådighet och svärmod, så hade dessa försök ingen framgång. Hur skall man förklara att de feministiska initiativen misslyckades på detta område, när samhällsklimatet var sällsynt gynnsamt och tjänsteflickorna hade en unikt mottaglig inställning till organisationen? Dessa fakta kan kasta något ljus över denna fråga: i Charkov bildade Jämlikhetsförbundet en speciell ”kommitté för undersökning av det kvinnliga tjänstefolkets situation”. Denna kommitté tog kontakt med den kvinnliga hushållspersonalen och utarbetade ett särskilt förslag på krav och stadgar för tjänstefolkets förbund. På ”ett tillräckligt välbesökt” sammanträde i förbundet antogs detta förslag av tjänstefolket. Men hurdan dess karaktär var och hur mycket det i själva verket svarade mot hemslavinnornas behov, kan man bedöma efter det att socialdemokraterna ordnade några möten med det speciella syftet att förklara för tjänstefolket varför man inte kunde anta förslaget, som utarbetats i nära samarbete och under ledning av husfruarna själva.

De organiserade arbetarna föreslog då ett annat förslag på krav, som också inkluderade minimilön och reglerad arbetsdag och bestämda tider för vila osv. Majoriteten av tjänstefolket skrev alltså under dessa krav och stödde detta socialdemokratiska stadgeförslag, som de välvilliga jämlikhets kämparna berättade om med villrådighet och uppriktig bedrövelse. Samma öde drabbade jämlikhets kämparna nästan överallt, när de närmade sig fabriksarbeterskorna och hoppades kunna samla dem kring sin kvinnokampsfana. Det var nödvändigt att väcka de proletära kvinnornas politiska självmedvetande, för att de skulle överge Förbundets led och skynda sig att inträda i det egna klasspartiet och bli ”partiarbeterskor”.⁴⁴ De ledande jämlikhets kämparna tröstade sig med den tanken att de endast tjänade som ”skola” för att väcka de proletära kvinnornas självmedvetande, men den som är bekant med stämningen i Förbundet, med dess uppgifter och strävanden, förstår mycket väl, att detta bara är ett sätt att ”faire bonne mine au mauvais jeu” (hålla god min i elakt spel. Ö.a.) Arbetarkvinnorna i alla arbetsgrenar, de proletära kvinnorna är nödvändiga för feministerna som den enda bas eller grundval som den kvinnliga jämlikhetens byggnad kan byggas på. Trots sin mycket uppriktiga önskan att svara mot arbetarkvinnans behov i allmänhet och tjänsteflickans i synnerhet,

förmådde och kunde inte Förbundet genomföra den uppgift det tagit på sig, och den organiserade strömning, som i slutet av 1905 och i början av 1906 omfattade alla skikt av arbetarklassen, flöt förbi jämlikhetskämparna längs en för de borgerliga kvinnorna okänd flodfåra.

Även i denna fråga är företrädarna för Kvinnornas progressiva parti mer konsekventa och uppriktiga. De inte ens försöker beslöja sina avsikter och egentliga uppgifter. ”Frågan om tjänstefolket står särskilt nära husfruarna”, säger ”Budbärerskan” (deras tidning. Ö.a.) därför förtjänar den största uppmärksamhet från de intellektuella kvinnornas sida. De måste rätta sin bekvämlighet efter tjänstefolkets bekvämlighet. De måste upprätta ett sådant förhållande till tjänstefolket, att en bondflicka, som bor i en främmande trakt, möter sympati, mänsklighet och uppmärksamhet för sina behov hos den bildade husfrun.” Utmärkta önskningsar, som är värda beröm! Men hur tänker våra progressiva kvinnor tillämpa detta ädla och upphöjda recept för ”intellektuella husfruar”? Det visar sig att frågan om tjänstefolkets ställning kan lösas mycket enkelt, och man kan bara förvånas över att ingen tänkt på detta förut. Tjänstefolket skall bo utanför sin arbetsplats. Härigenom löser man alla svårigheter och oregelbundenheter i förhållandet mellan husfruar och tjänstefolk och all exploatering upphör. Men då uppkommer frågan: var skall tjänstefolket inhysas? Också här visar man på en ”utväg”: man måste ”organisera en tjänstefolkets artell”. (Ö.a.: Artell: ungefär hantverkargille.)

Till en början avtalar några husfruar sinsemellan att organisera en gemensam bostad för tjänstefolket. Sedan anställer de en tjänsteflicka ”under förutsättning att hon förpliktigar sig (min kursivering – A.K.) att ingå i tjänstefolkets artell, bo i deras gemensamma bostad, komma till dem och arbeta i några timmar; och den övriga tiden,” förklarar ”Budbärerskan” generöst, ”kan hon använda efter eget gottfinnande” . . . ”Vi anser att en sådan artell skulle kunna ha stor framgång och innebära många fördelar såväl för husfruarna som för tjänstefolket. – Huvudsakligen, naturligtvis, tillägger vi själva, för husfruarna. I full insikt om den stora visdomen i sin lösning av frågan om tjänstefolket tillfogar ”Budbärerskan”, att huvuduppgiften för ”det utanför arbetsplatsen boende tjänstefolkets artell måste bli att garantera herrskapet att de samvetsgrant skulle uppfylla sina åligganden.” När kämparna för kvinnans jämlikhet ställde upp som sitt mål att förbättra hemslavinnornas ställning, gled de plötsligt in på skyddet av sina egna husfruintressen. Detta är åtminstone öppen hjärtat från deras sida. Efter en sådan öppen förklaring av vems intressen som ligger dem närmast hjärtat, behöver ingen frukta att ens föga medvetna proletära kvinnor hamnar i våra högerfeministers garn.

Med alla dessa exempel från verkligheten vill vi inte alls rikta förebråelser mot feministerna för deras avsiktliga önskan att snärja ”godtrogna” proletära kvinnor i sina garn. Tvärtom – det råder inget tvivel om att feministerna handlar uppriktigt och närmar sig de proletära kvinnorna med en naiv tro på solidariteten i kvinnornas uppgifter och strävanden i alla befolkningsskikt. Roade sig inte den franska bourgeoisien med en liknande illusion i slutet av 1700-talet, när de framställde sig som företrädare och betjäna av alla demokratiska befolkningsskiktens intressen? Men alla försök av jämlikhetskämparna att förena precis alla kvinnor under en gemensam fana är oundvikligt dömda till undergång. Feministerna kan inte med sina krav samtidigt svara mot de ekonomiska intressena hos dem som säljer sin arbetskraft och hos dem som köper den och strävar att dra ut största möjliga vinst ur den för sin egen räkning. För de av feministerna, som är mest lyhörda för sociala missförhållanden, återstår endast ett – o ve! en ytterst ofullkomlig väg – att med filantropi läka de gapande sårerna hos dagens mänsklighet . . .

De flesta kvinnoorganisationer i England åtar sig filantropiska uppgifter. Vålgörenheten utförs metodiskt, vidsträckt och även planmässigt. Men trots detta växer nöden, den skärande nöden, som går engelsmannen på nerverna och plågar hans gudfruktiga samvete, den växer och växer . . . År 1905 åstadkom svälten och arbetslösheten i London en grandios gatudemonstration av

proletära kvinnor. Överansträngda och utmattade av det övermäktiga arbetet, av fattigdom, av hungersnöd, ledda till förtvivlan av hopplösheten i sin situation, strömmade de i en imponerande massa genom Londons huvudgator. Några bar småbarn i sina armar, andra höll plakat med påskriften: ”Arbetslösa! Kräv rätt till arbete!” ”Kvinnor, kräv rösträtt för att omvandla samhällsskicket!” ”Arbete åt våra män! Bröd åt våra barn!” Kvinnorna gick till premiärministern för att försöka få ”arbete, arbete, arbete” . . . I sin petition till ministern sade de proletära kvinnorna hårt och tydligt att de, arbetarklassens kvinnor, länge hade tigit, men nu hade tålmodets bägare runnit över och de måste göra sig påminda. De hade inte krafter att uthärda arbetslösheten och hungern längre. Demonstrationen var deras enda medel att visa sin nöd och dra uppmärksamheten till sig; arbeterskorna har ju ännu ingen möjlighet att i egen-skap av folkets företrädare försvara sina intressen. Låt den engelska regeringen få veta, att arbetarkvinnorna inte längre kommer att tiga och tåla fattigdomen och hungern, beroendet och förnedringen. Om deras krav inte skulle tillgodoses, kunde de tvinga dem att darra, som så orätmätigt förtrycker folket! . . .

Inför ett sådant utbrott av förtvivlan och beslutsamhet var alla feministernas välvilliga initiativ kraftlösa. Vad betydde alla dessa asylor för arbeterskor, gemensamma bostäder för handelsbokhållerskor, matställen för fattiga kvinnor, barnhem för unga flickor, när sväldödens offer registreras i tidningarna som en vanlig företeelse, när Londons invånare lider samma hungerplåga som våra stamfäder kände, när de inte hade annat arbetsredskap än en illa tillyxad sten . . . Men då var hungern naturlig och oundviklig, då var naturen allsmäktig, det mänskliga arbetets produktion var obetydlig. Men nu – nu finns sväldöden i det centrala London som är fullt av kolossala matförråd – detta är den mest oerhörda anklagelse, den starkaste beskyllning, som den framtida mänskligheten kommer att tillvita det kapitalistiska 1900-talet. Förgäves försöker de borgerliga kvinnorna med hjälp av välgörenhet befria sig från de efterhängsna samvetskvalen, som framkallas av anblicken av deras ”små systrars” fattigdom och förtvivlan och förnedring. Vad kan den mest exemplariska välgörenhet åstadkomma mot massornas växande proletarisering, mot den ständiga tillväxten av kapitalets makt? Inför detta sociala missförhållande som omfattar hela jordklotet låter de mest lyhörda feministerna kraftlöst händerna falla. De kan inte med en tesked välgörenhet tömma det hav av lidanden och fattigdom, som skapas av den kapitalistiska exploatering av den anställda arbetskraften! . . .

Inför bilden av växande socialt elände måste en uppriktig kämpe för kvinno-saken stanna i sorgsen villrådighet. Hon kan inte låta bli att se hur lite den gemensamma kvinnorörelsen hittills givit den proletära kvinnan, hur maktlös den är när det gäller att förbättra arbets- och levnadsvillkoren för kvinnan i arbetarklassen. Dimgrå, ogenomskinlig måste mänsklighetens framtid te sig för de kvinnliga jämlikhetskämpar, som inte är förtrogna med den proletära världsåskådningen, de som inte när en livgivande tro på annalkandet av ett mer fullkomligt samhällsskick. Så ofullständig, partiell och kompromissartad kvinnans frigörelse måste förefalla dem, som ser hela dagens kapitalistiska värld som fullständig och oantastlig! En sådan modlöshet som måste gripa de mest tänkande och lyhörda förkämparna för kvinno-saken! . . . Det är enbart arbetarklassen som inte kan tappa modet inför dagens fränstötande sociala förhållanden. Med jämna, hårda steg går den orubbligt mot sitt mål, inbegripande arbetarkvinnan. Djärvt går den proletära kvinnan det törnbeströdda arbetets väg. Den sårar hennes fötter, den pinar hennes kropp, den är full av farliga avgrunder och giriga plundrare som försiktigt spårar upp henne . . . Men endast genom att gå denna väg kan kvinnan nå det lockande målet som skymtar i fjärran – sin allsidiga frigörelse i en förnyad arbetsvärld . . . Under sin svåra marsch mot den ljusa framtiden lär sig den proletära kvinnan – denna nyss så förnedrade, rättslösa och misshandlade slavinna – att befria sig från alla slaviska dygder som häftat vid henne. Steg för steg blir hon en självständig arbetare, en oberoende personlighet, frihetsälskande . . . Det är hon, som i gemensam kamp med proletären erövrar rätten till arbete

för kvinnan. Det är hon – ”den lilla systemen”, som ståndaktigt, envetet röjer väg för framtidens fria, jämlika kvinna . . . Vad skulle då arbetarkvinnan söka i förbund med borgerliga feminister? Och vem kommer egentligen att vinna på ett sådant förbund? Naturligtvis inte arbetarkvinnan: hennes räddning, hennes framtid ligger i hennes egna händer. När hon står på vakt för sina klassintressen utan att låta sig förledas av storslaget tal om gemenskapen i ”hela kvinnovärlden”, så får och kan inte arbetarkvinnan glömma, att medan de borgerliga kvinnornas mål är konsolidering det egna välståndet inom ramarna för dagens antagonistiska samhälle, så är deras mål ett annat: att i den gamla utlevade världens ställe bygga upp ett nytt, ljusst tempel av gemensamt arbete, kamratlig solidaritet och glad frihet . . .

Fotnoter

Titlarna på de källor KollontaJ använt i rysk översättning (eller i ryskt original) återges på svenska i samtliga noter.

¹ Statistiska data för de tre mest betydande medeltida städerna visar enstämmigt en sådan stark övervikt för den kvinnliga befolkningen över den manliga i en viss ålder, att man oundvikligen måste förutsätta att kvinnofrågan i städerna mot slutet av medeltiden hade en mer brännande och bitter karaktär än den har i dag. Av en tillräckligt tillförlitlig folkräkning som företogs i Nürnberg i slutet av år 1449, ser vi att det gick 1168 kvinnor på 1000 vuxna män i den rika klassen. Men det är inte bara i den rika klassen som en övervikt för den kvinnliga befolkningen kan iakttas, utan också bland personer som befinner sig i tjänst (arbetare, gesäller och tjänstefolk). Om vi tar alla dessa befolkningsklasser ihop, så finner vi 1207 kvinnor på 1000 män. I Basel verkar könens förhållande vara detsamma år 1454. I Sankt Alban- och Leonard-församlingarna gick det på 1000 män över 14 år 1246 kvinnor i samma ålder. Slutligen angav en förteckning omfattande den största delen av den vuxna befolkningen år 1385 i Frankfurt am Main, 1536 män och 1689 kvinnor, dvs. i runt tal fanns på 1000 män 1100 kvinnor. Den sistnämnda siffran är lägre än den verkliga; det finns grund att anta att den kvinnliga befolkningens övervikt i Frankfurt am Main år 1385 var avsevärt större.” (Bücher: Kvinnofrågan på medeltiden, s. 81.)

² Bücher: Kvinnofrågan på medeltiden, sid. 16.

³ ”De flesta kvinnorna kan man finna i textilindustrin och i vävarskråna. I Schlesien översteg redan på 1300-talet antalet spinnerskor antalet spinnare; i Bremen, Köln, Dortmund, Danzig, Speier, Ulm och München fanns många ull- och linneväverskor i hemmen. I Basels skatteregister för år 1453 omnämns mattväverskor i skrän; men kvinnor var sysselsatta även som körsnärer, bagare, gördelmakare, vapenstickerskor, klädesklipperskor, remmakare, garvare, guldslagare. Särskilt i Frankrike, där en av Etienne Boileau år 1254 gjord sammanställning av hantverkarstatuter möjliggör en noggrann översikt över alla kvinnliga arbetsområden, var kvinnor sysselsatta i de mest olikartade grenar av hantverksproduktion. Vi finner många kvinnliga lärlingar och gesäller hos slipare, silkespinnare, och nålmakare. I några produktionsgrenar som t.ex. väverier och fransmakerier kunde kvinnor bli mästare och ta emot lärlingar. Under den första tiden efter att kvinnor fått tillstånd att ägna sig åt hantverk motogs endast mästardöttrar och tjänsteflickor som lärlingar, men sedan ökade också antalet främmande kvinnor som mottogs i hantverkslära.” (L. Braun: ”Kvinnofrågan”, sid. 37-38.)

⁴ Samtidigt som kvinnorna går ut i fysiskt arbete, måste de få tillträde till intellektuella yrken, vilket vi också ser i praktiken: sålunda finns det i Frankfurt på 1300-talet kvinnliga läkare, lärare och konstskrivare osv.

⁵ Bücher: Kvinnofrågan på medeltiden, sid. 41.

⁶ ”Så när en gördelmakarmästare i Strassburg vid mitten av 1500-talet lärde ut hantverket till sina båda styvdöttrar så väckte det en sådan vrede hos gesällförbundet i hans skrå, att saken ledde till en strejk som varade i två år och slutade med nederlag för mästaren och de kvinnliga arbetarna. I ett annat fall använde man ett annat kampmedel – bojkott. Snörmakarna i Strassburg klagade på att mästarerna i Nürnberg använde flickor i sitt hantverk, varigenom de skadade hantverket. De hotade att förklara alla snörmakare som lärdes upp i Nürnberg för odugliga och ohederliga, om det inte gjordes slut på detta missförhållande . . . En man ansåg det under sin värdighet att arbeta bredvid en kvinna. Stadgarna för skräddar-, gördelmakar- och börmakarorganisationerna förbjöd kategoriskt gesällerna att göra detta. Bokbindargesällerna i Nürnberg förklarade var och en för ohederlig, som arbetade tillsammans med en tjänsteflicka, och det som ursprungligen föreskrevs av vissa gesällförbund och skrän, antogs sedermera av stadens och statens förordningar. De senare inte bara förbjöd kvinnoarbete i skråna, utan ansåg det också vara en skymf för en man att arbeta tillsammans med kvinnor.” (Lily Braun: Kvinnofrågan, sid. 41-42.)

⁷ L. Braun: Kvinnofrågan, s. 189.

⁸ I Lyon år 1787 räknade man till 30.000 tiggare; i Paris fanns 116.000 tiggare på en befolkning av 680.000 (se K. Kautsky: Klasskampen i Frankrike 1789.)

⁹ Lefaire: *Le Socialisme pendant la Révolution*.

¹⁰ Webb: *De engelska fackföreningarnas historia*, sid. 124.

¹¹ M. Katjedzji-Sjapovalov: *Kvinnorörelsen*, sid. 29.

¹² Under perioden 1830-1845 var fabriksarbeterskornas ställning särskilt sorglig: i Lyon översteg sidenväverskornas årslön sällan 300 francs vid 14 timmars arbetsdag.

¹³ I den stora Jaroslavl-manufacturen t.ex. gick det 2.250 kvinnor på 1.625 män. Den kvinnliga arbetskraften var utbredd i alla fabriker och bara i pappers- och glasbruken arbetade nästan uteslutande män. – Se M. Tugan-Baranovskij: *Den ryska fabriken*.

¹⁴ V. Kiltjevskij: *Nödv. kvinnoanräkningar*, sid. 20.

¹⁵ Tjernysjev: *Om allmän rösträtt*, sid. 311 och 314.

¹⁶ Tjernysjev: *Om allmän rösträtt*, sid. 314.

¹⁷ Levinson-Lessing: *Om sysselsättningen av den kvinnliga befolkningen i St. Petersburg enligt folkräkningarna åren 1881, 1890 och 1900*, sid. 119.

¹⁸ ”I litteraturen och i verkligheten hör man ofta talas om bristen på sysselsättning för kvinnor, om att deras deltagande i arbetslivet är begränsat. Men hur går ett sådant klagomål ihop med det faktum att många miljoner kvinnor arbetar i ekonomin?” frågar professor Sobolev. ”Det är så att klagomålen inte kommer från de områden i ekonomin där kvinnlig arbetskraft används i stor utsträckning, utan de kommer från de intellektuella, s.k. ”fria yrkenas” område . . .” ”Detta förklarar den ensidiga belysningen av kvinnofrågan som en fråga om att utvidga det kvinnliga arbetsområdet. Detta utvidgande har börjat för länge sedan och pågår fortfarande i största utsträckning. Det är inte detta som är huvudproblemet, utan det är förbättringen av kvinnornas arbete och lön.” (Soboljev: *Den kvinnliga arbetskraften*, sid. 80.)

¹⁹ Ketjedzji-Sjapovalov: *Kvinnorörelsen*, sid. 19 och 20.

²⁰ Lily Braun: *Kvinnofrågan*, sid. 265.

²¹ F och M. Pelletoutier: *Arbetarnas liv i Frankrike*, sid. 75.

²² Gertsensjtejn: *Barn- och kvinnoarbete*, sid. 38-39.

²³ E. Wurm: *De tyska arbetarnas liv*, kapitlet ”Arbetarnas inkomster”.

²⁴ L. Braun: *Kvinnofrågan*, sid. 265.

²⁵ *Kvinnorörelsen under 50 år*, Mir Bozjij (Guds värld) för år 1903.

²⁶ Pazjtnov: *Arbetarklassens ställning i Ryssland*, sid. 75.

²⁷ Dementjev: *Fabriken, vad den ger folket och vad den tar ifrån det*. (Den ryske läkaren D. sammanställde som en av de första vetenskapsmännen i Ryssland statistik över fabriksarbetarnas förhållanden. Ur denna drog han – oberoende av Marx – slutsatsen om det ryska proletariats uppkomst. Hans statistik användes av bl.a Lenin i *Kapitalismens utveckling i Ryssland*. Ö.a.) sid. 137.

²⁸ ”Produkter som tillverkas av kvinnan i hemmets hushåll, svarar bara för en liten mängd av det samhälleligt nödvändiga arbetet, i jämförelse med produkter som tillverkas mekaniskt i storindustrin. Av detta drar man den felaktiga slutsatsen om kvinnornas obetydliga arbetsförmåga.” Clara Zetkin, *Kvinnan osv.* sid. 11.

²⁹ Ketjedzji-Sjapovalov: *Kvinnorörelsen*, sid. 122.

³⁰ Det är bara i England som det fortfarande finns en rad fackföreningar som av sina inbitna fördomar hindras öppna sig för kvinnorna, trots att man redan 1889 bestämde på fackföreningarnas konferens att arbeterskor skulle tas emot som medlemmar i fackorganisationerna.

³¹ Pelloutier: *Arbetarnas liv i Frankrike*, sid. 73.

³² Fabriksinspektrisen i hertigdömet Baden lade märke till en ökning av för tidiga födslar hos arbeterskorna: mellan 1882 och 1886 uppgick sådana födslar till i genomsnitt 1039 per år, och under perioden 1887 till 1891 var de redan 1244. Likaså märker man en ökning av antalet operationer vid födslar (från 1118 till 1385 om året).

³³ ”Man kan säga att ett förbud för tonåringar och kvinnor i alla åldrar att arbeta mer än 10 timmar om dygnet inte skulle beröra vuxna manliga arbetare. Men det vore fel. Om det bestäms att varken tonåringar eller kvinnor i alla åldrar får arbeta mer än 10 timmar om dygnet, skulle detta i praktiken betyda att man bestämde att maskinerna i alla fabriker inte gick mer än i 10 timmar.” (Tal av Gibson 1844, citerat av E. Kovsjinska: *Arbetarnas kamp för politisk frihet i England*, sid. 193.)

³⁴ L. Braun: *Kvinnofrågan*, sid. 406.

³⁵ Denna förordning, som motiverades med att ”en alltför lång arbetsdag inte bara förstör arbetarens hälsa, utan också förhindrar utvecklingen av hans andliga talanger och på så sätt förstör hans mänskliga värdighet”, utfärdades på förslag av Luxemburgkommissionen den 2 mars 1848.

³⁶ Paul Louis: *Kvinnoarbetet i Frankrike*, sid. 7-10.

³⁷ Lily Braun: *Kvinnan och politiken*, sid. 53.

³⁸ Posse: *Arbetarlagstiftningens historia i Ryssland*, sid. 54.

³⁹ M. Lunts: *Fabrikslagstiftningen i Ryssland*, ”Arbetarnas årsskrift,” 1906.

⁴⁰ ”Enligt yrkande av inrikesminister Pleve den 30 maj 1903 bestämdes med förändring och komplettering av gällande lagbestämmelser att de lokala fabriksinspektionsbefälen skall verka under ledning av guvernören (borgmästaren, överpolismästaren).” V. Posse: Arbetarlagstiftningens historia i Ryssland sid. 65.

⁴¹ Lily Braun: Kvinnofrågan, sid. 413.

⁴² T. Bogdanovitj: Kvinnorörelsen under 50 år, Mir Bozjij (Guds värld), 1903.

⁴³ B. Webb: Women and the Factory Acts, 1898.

⁴⁴ Redovisningar och protokoll, år 1906, sid. 3. Budbärerskan”, 1905, nr 12.